

Manex Erdozaintzi-Etxart.
Pentsamenduaren eta literaturaren iturriak

AGURTZANE ORTIZ

Historia bizia

Iñaki Beobideri elkarrizketa

PATXI SARRIEGI

Egunen gurpilean

LAURA MINTEGI

• JUAN INAZIO HARTSUAGA • PATXI GAZTELUMENDI

JAKiN

143

uztaila
abuztua
2004

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

Aurkibidea

Zenbaki honetan

► 7

Gaiak

Manex Erdozaintzi-Etxart.
Pentsamenduaren eta literaturaren iturriak ► 11
AGURTZANE ORTIZ

Historia bizia

Iñaki Beobideri elkarrizketa ► 51
PATXI SARRIEGI

Egunen gurpilean

LAURA MINTEGI • JUAN INAZIO HARTSUAGA ► 87
• PATXI GAZTELUMENDI

© JAKIN

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

JAKIN

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia

Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07

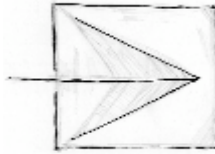
jakin@jakingunea.com

2004ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	42 €	—
Ale arrunta	7 €	9,10 €
KANPOAN		
Harpidetza	45 €	—
Ale arrunta	7,50 €	10,50 €

Jabegoa: Jakinkizunak, S.L. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: O211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

Summary

The sources of thought and literary work of Manex Erdozaintzi-Etxart

Agurtzane Ortiz, a Doctor in Basque Philology, provides us with a broad summary of the research she has carried out in the course of her doctorate on the life and work of the Franciscan monk and poet, Manex Erdozaintzi-Etxart (1934-1984). In this way, Ortiz focuses her analysis on the one hand on the basis of the latter's thought (personalism, Christianity, nationalism, anti-colonialism, anti-individualism, a commitment against capitalism and in favour of the most needy, etc.) and, on the other, on the keys to the poetical imagery making up his literary work. ► AGURTZANE ORTIZ

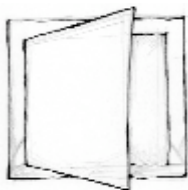
Interview with Iñaki Beobide

The teacher Patxi Sarriegi conducts an extensive interview with Iñaki Beobide, a leading player throughout his life in an infinite number of cultural projects and activities, in a new issue in the Living History series. The interview involves an extensive look back over Beobide's career: his childhood in Zumaia, his subsequent settling in Donostia, his experience as a driving force behind the theatrical group Jarrai, his journalistic work for the press and radio, his work in the recording and publishing industry, his contribution towards the creation of Basque television, his point of view on the changes which have come about in the field of Basque culture in the last few decades, etc. He also provides us with his opinion on different personages from Basque culture and literary life with whom he maintained close contact. ► PATXI SARRIEGI

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following sociolinguistic, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Juan Inazio Hartsuaga, Patxi Gaztelumendi and Laura Mintegi. ► *Various Authors*

*e*skuetan duzun hau bigarren aldiko 143. zenbakia da eta 2004. urteko laugarrena.

Zenbaki honek ez du gai nagusirik jorratzen. Horren ordeztan, *Gaiak* eta *Historia Bizia* sailek osatzen dute zenbakia. *Gaiak* sailean Manex Erdozaintzi-Etxarti buruzko Agurtzane Ortizen artikulua dator, eta *Historia Bizia* sailean Iñaki Beobideri egindako elkarrizketa.

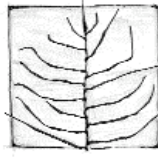
Lehenengo artikuluan, beraz, Agurtzane Ortizek Manex Erdozaintzi-Etxart fraide frantziskotar, euskaltzale eta poetarengana hurbiltzen gaitu. Alde batetik, Erdozaintziren pentsamenduaren oinarriak aurkezten dizkigu: kristautasun frantziskotarra, euskaltasuna eta abertzaletasuna, kultur eta literatur zaletasuna, Mounier-en pertsonalismoa (besteak beste, indibidualismo, kapitalismo eta kolonialismoaren aurkako jarrera, eta internazionalismoaren eta gizaki guztien berdintasunaren aldekoa)... Beste aldetik, Erdozaintziren literaturgintza taxutzen duen imaginario poetikoaren gakoak aztertzen ditu.

Historia Bizia sailean Iñaki Beobide elkarrizketatu du Patxi Sarriegi irakasleak. Kultur eragile eta sustatzaile honen bizitzan eta jardunean sakontzeko aukera eskaintzen digu elkarrizketak: haurtzarora Zumaian, soldadutzaren ondoren Donostian finkatua, Jarrai antzerki taldean izandako esperientzia, prentsan eta irratian egindako kazetaritza lanak, disko eta liburu argitalgintzan burututako ekimenak, euskal telebistaren sorrerari egindako ekarpena, euskal kulturaren esparruan azken hamarkadetan izan di-

ren aldaketa eta aurrerapenei buruzko bere ikuspegia... Azken batean, bere bizitza eta lanari buruzko testigantza jasotzen du *Historia Bizia* sailaren zortzigarren emanaldi honek, aurrekoetan Piarres Xarriton, Federiko Krutwig, Juan San Martin, Jesus Atxa, Antonio Zavala, Jean Louis Davant eta Xabier Gereñorenak ekarri ondoren.

Egunen gurpilean saileko idazlanak datoz azken orrialdeetan. Azken hilabeteotako berrien iruzkin labur eta bi-ziak egin dituzte Laura Mintegik Literaturan, Juan Inazio Hartsuagak Soziolinguistikan eta Patxi Gaztelumendik Te-lepolis atalean.¶

Gaiak

AGURTZANE ORTIZ
Manex Erdozaintzi-Etxart.
Pentsamenduaren eta literaturaren iturriak

11

Manex Erdozaintzi-Etxart. Pentsamenduaren eta literaturaren iturriak

AGURTZANE ORTIZ

*m*anex Erdozaintzi-Etxarten heriotzaren hogei-
garren urteurrenarekin bat eginez, Nafarroa Be-
herreko fraide frantziskotar, euskaltzale eta poeta
dugu berriro ere aipagai, hain zuzen ere haren ekarpena
eta obra gogoratu eta aztertu duen ikerketaren berri emanez.

Iragan maiatzean Erdozaintziri buruzko doktorego tesia aurkeztu nuen Paueko Unibertsitatearen baitan: *Manex Erdozaintzi-Etxart. Bizitzaren eta literaturaren konpromezua (Vie et oeuvre de Manex Erdozaintzi-Etxart)*. Txomin Peille-
nen zuzendaritzapean eginiko ikerketa honen bidez, Iparaldeko kulturgintzan eta literaturan parte-hartze garrantzitsua izan duen pertsonaia aztertu nahi izan dugu. Idazleak bizi izan zuen garaira eta testuingurura hurbilduz, haren biografia aztertzea, obra osoa biltzea eta eza-gutzeria ematea izan dugu helburu. Izan ere, oso aipatua baina gutxi ezaguna izan da Manex, eta beharrezkoa zen, gure ustetan, gizona bere dimentsio osoan sakonki aztertzea: Manex fraidea, pedagogo eta psikologoa, euskarazko irakaslea, kristau eta kultur taldeetako partaidea, bai eta artikulu idazlea eta poeta ere.

► **Agurtzane Ortiz** Euskal Filologian doktorea da.

Erdozaintzik eta bere obrak 1970eko hamarkadaren inguruan garatu zen Iparraldeko kultur berpizkundeari eta literaturaren berikuntzaren lekukotasuna eskaintzen digu. Euskaltzale kontzientziaren eragile izan dela esan dezakegu, belaunaldi engaiatu baten aitzindarietako bat. Idazle askorentzat kultur eta literatur aholkulari, laguntzaile eta bultzatzaile ahaztezina izan ezik, literatur erreferente edo eredu ere bilakatu da. Espero dugu, honen bidez, Erdozaintziren izena euskal literaturaren historian dagokion lekuan kokatzea, eta, halaber, aurrerantzean burutu litezkeen ikerketetarako abiapuntua ezartzea.

Erdozaintziren pentsamenduaren oinarriak

Erdozaintziren biografiaren azterketak haren egunkari pertsonalak, gutunak eta gogoetak izan ditu oinarri nagusi, eta lehen mailako iturriok gizon publikoa, idazlea, mintzalaria edo predikaria ez ezik, gizon pribatua ere utzi digute agerian. Horrela, bere bizitza ardatz zehatz batzuen arabera bideratu duen pertsonaia baten aurrean jarri gaitu. Ideia edo korronte horiek Erdozaintziren zutabe ideologikoak izan dira, bizitzari zentzua eman diotenak, eta halaber idatzi dituen olerki eta gisa guztietako idazkiak elikatu dituztenak: kristautasuna, euskaltasuna, pertsonalismo kristautik eratorritako gizakiaren, nazioaren, gizarte-konpromisoaren edota gizarte banaketaren inguruko ideiak, eta, azkenik, literaturaren eta kulturaren kontzeptua.

Erdozaintzi definituko lukeen hitz bat bilatuko bage nu, hori «konpromisoa» litzateke; bizi zuen garaiarekiko eta errealitate hurbil nahiz urrunarekiko konpromisoa. Iparraldeko fraide frantziskotar euskaltzalea, militantea eta olerkaria egiazko engaiamendu bati lotu zitzaion bere bizitzan; egiazko diogu, ez baitzen soilik teoria mailako engaiamendua, praktikan eta eguneroko zereginetan ere gauzatu zena baizik. Haren inguruko gizarteak, eta munduak oro har, bizi zuen krisi larriari ezin bizkarrik eman, eta jarrera aktiboa hartu zuen, bai erlijioan, politikan, kulturen, bai maila pertsonalean ere. Bizitzako beste espa-

rruetan bezala, literaturan ere euskal nortasunaren kontzientzia piztea eta zabaltzea izan zuen helburu.

Ikus dezagun, gaingiroki bada ere, zein diren Erdozaintziren oinarri ideologikoen giltzarriak.

Kristautasun frantziskotarra

Gaztaroa eta frantziskotar bokazioa Eliza giro zaharkitu batean bizi izan zuen, ikus-pentsamolde ezkor eta dominante baten pean. Apaizturik eta Euskal Herrira itzulirik, ordea, berehala espiritu kritikoa iratzarri zitzaion; orduan hasi zen bere herria bere osotasunean eta desberdintasunean ezagutzen. Barruan zeraman euskal herritartasuna askatu eta indartu zitzaion. Gizarte honetan zapalduak eta zapaltzaileak bazirela ohartu eta zalantzarik gabe herri zapalduaren alderdia aukeratu zuen, langileriarena. Fraide bizitza kontzientzia hartze horrekin hasi zen pentsatzen eta berreraikitzen.

Erlijioak nahiz Elizak gizarteari eta munduari erabat loturik egon behar dutela ulertzen zuen; ezin diete jazotzen diren gertaerei bizkarra eman. Erlijio bizitza ezin dai-teke ihesbide bat izan, «gizarterako sarbidea» baizik. Erlijioso bizitza konpromisoaren bidetik heldu zuen, beraz, Euskal Herriarekiko, langileriarekiko, jende zanpatu eta pobreekiko konpromisoan, alegia. Ordura arteko molde zaharrak hautsi eta bide berri bat eraiki nahi zuen Euskal Herrian. Euskal Eliza berri bat aldarrikatzen zuen, herriari irekia, herriaren barnean errotua, kultura, politika nahiz ekonomia aldeko euskal arazoei aurre egiten saiatuko zena. Helburu horiek izan ziren, hain zuzen ere, hainbat proiektu eta talderen abiapuntua: «Fededunak» taldea (1968), «Anaitasuna» anaiarte (1972), «Argi bil» taldea (1974) eta «Herriarekin» apaiz taldea (1977).

Euskaltasuna eta abertzaletasuna

Euskal Herriak bizi zuen giroaren kritika zorrotza egi-ten zuen Erdozaintzik. Euskal kultura pobretze, ahazte eta itzaltze bidean zekusan, kanpoko kulturak (frantsesa eta

espainola) indartzen ari ziren hein berean. Baina horren erantzukizuna euskaldunen baitan baino ez zegoela ulertzen zuen, gazte euskaldunek nahiz buruzagiek ezer gutxi egiten baitzuten arazo horri gogorki aurre egiteko; ideia horiek zenbait desadostasun eta eztabaida sortu zituzten. Honela irakurtzen dugu «Eskual kultura baten behar gorria» artikulua ezagunean (*Herria*, 1956):

Eskualdun izaiteko, ez da aski egitea bilkhura bat heben, bazkari bat hor, frantsesez eginikako mintzaldi zonbeit artetan. Ez da aski dantza, pilota, eta ohidura zonbeiten begiratzea. Eskualdun izaiteko behar da eskuara mintzatu, gure baithan dakhartzagun dohainak haziarazi, haundiarazi, zohiarazi; gure izamen guziak behar du eskualdun izan.

Euskal Herri oso eta bateratu batekin amesten zuen, bai eta Europa berri batekin ere, Europa deszentralizatu eta federal bat, non Euskal Herria bezalako nazio txikiak ere edukiko luketen beren tokia. Horretarako, herriaren eraldaketa beharrezkoa ikusten zuen, bere dimentsio guztietan: politikan, ekonomian, kulturen, gizartean eta erlijioan ere bai. Hori, jakina, denek elkarrekin eta bat eginez baino ezin zen lortu, hau da, familia arteko, herriaren arteko eta nazioen arteko lokarri estuak finkaturik. Herriaren askapenerako bide hartan hartu beharreko fronte guztiak zilegi zitzaizkion, eta ardua handiz jarraitzen zituen hego nahiz iparraldeko gertakariak, gatazka politikoak, atxiloketak, Iparraldera ihesean joan beharrean aurkitzen zirenen eta errefuxiatuen egoera...

Manexek berak, euskaldun gisa eta fraide frantziskotar gisa, bere herriaren alde esparru horietan guztietan tinko lan egiteko engaiaturik ikusten zuen bere burua: herriaren borroka politikoan, langilegoaren lan eta bizi baldintzen hobekuntzan, euskararen eta kulturaren indartzean, eta, azkenik, euskal Eliza bizi eta pobre baten zabalkunde.

Mounier-en pertsonalismoa

Erdozaintziren erlijio sinesmenean pertsonalismo kristauaren oinarriak ere antzeman daitezke. Emmanuel Mou-

ni erren lanak ezagutzen zituen, *Esprit* aldizkaria irakurri ohi zuen, eta anitzetan ikusten ditugu pentsalari frantsesari eta haren idatziei buruzko aipamenak eta gogoetak.

1932. urtean sortu zen *Esprit* aldizkariak, Mounier eta ideologia ezberdinetako hainbat pentsalari eta filosofoen eskutik, gizarteak garai hartan bizi zuen ekonomi eta espiritu krisiari, egituren eta gizakiaren krisiari erantzun bat bilatzen zion. Aldarrikatzen zuten pertsonalismoak pertsonaren eta mundu berrian desagertzeaz ziren printzipioen eta balioen babesa eskatzen zuen. Bada, Manex Erdozaintziren gizakiari eta munduari buruzko ikuspegiak Mounierren obra eta pertsonalistek defendatzen zituzten ideiak dakarzkigute gogora. Ideia haiekin bat egiten zuen, bereganatu egin zituen Euskal Herriko egoerara ere ekarriz, eta idazteko eta gogoetatzeko abiapuntu izan zituen. *Esprit*-en inguruan garatu zen pentsamendu horren arrastoa ikus daiteke Manexen artikuluetan, bai eta poesian ere. Ikus dezagun jarraian zein neurritan bat egiten zuen filosofia horren ideia nagusiekin (ikus Mounier 1949).

Komunikazioaren beharra eta indibidualismoaren aurkako jarrera

Erdozaintzik pertsonen arteko harremanaren eta el-karrizketaren beharra azpimarratzen zuen, besteekiko jarrera ireki bat. Izan ere, besteak entzunez, ulertuz, maitatuz eta elkarlanean arituz gizateria aske eta ireki bat lor daiteke, gure herri edo eskualde mailan ez ezik, mundu mailan ere bai.

De telles exigences nécessitent qu'il y ait collaboration étroite de la part de tous ceux qui sont responsables d'assurer et de promouvoir la véritable culture. Dans un monde si désuni et qui réclame de plus en plus une solidarité ouverte entre les hommes, il serait absurde de continuer à cultiver un certain individualisme bourgeois, à perdre son temps à se disputer à n'en plus finir sur des questions secondaires, parfois sur des futilités, à se retrancher dans des susceptibilités mesquines ou des partis-pris injustifiables. Il est urgent de sortir de «soi-même» pour s'ouvrir à «l'autre», à tel et tel homme, pour entrer en dialogue et se

comprendre pour travailler dans une étroite solidarité à bâtir ce monde nouveau, un monde plus uni où l'on fraternise, où l'on s'aime cette fois-ci pour de bon («Pour une action efficace: Prendre conscience et s'unir», *Elgar*, 1959).

Izatea maitatzea dela zioen Mounierrek. Erdozaintziaren idatzietan behin eta berriro errepikatzen den hitza hori da, hain zuzen: maitasuna, amodioa. Erdozaintziarena amodio zela diote ezagutu zutenek; amodioa Jainkoari, herriari, munduari, bere lurrari eta mendiei, euskarari... Amodioz egiten zuen lan, amodioz mintzatu eta amodio hori bera transmititzen zuen poesiaren bitartez.

Pertsonalismo kristauak egiten duen moduan, indibidualismoaren aurka, izaera komunitarioa aldarrikatzen zuen, oso jarrera baztertua azken mendeetako kristau fedean eta bizitzan. Komunikazioaren, irekitzearen eta partekatzearen ideia horiek zeuden «Anaitasuna» proiektuaren baitan:

(...) concrétiser une vie évangélique selon un modèle de partage des conditions de vie des travailleurs paysans et ouvriers de chez nous, vivant de notre travail, habitant une maison modeste qu'on louerait et qui soit ouverte à tout le monde; exister avec les gens dans des relations de réciprocité qui se nouent à l'intérieur d'un tissu socio-politique; exprimer une forme de vie fraternelle à partir et à l'intérieur des dynamismes de notre peuple, une vie fraternelle ayant la capacité de les ressentir, de les analyser, de les soutenir.

Gizaki guztien berdintasuna eta gizadiaren batasuna

Ez dago pertsonalista kristaudentzat, ez eta Erdozaintzirentzat ere, inolako bereizkuntzarik egiterik arraza, gizarte maila, erlijio edo jatorri ezberdinen arteko gizakien artean. Laikoekin elkarlanean aritzeko prest ikusten dugu beti, mundu osoko arraza ezberdinetako gizartearen egoeraz eta eskubideez kezkatuak... Horren adibide dugu, esate baterako, Erdozaintziaren liburutegian biltzen diren hiru-garren munduari buruzko liburuak, lanak eta artikulua.

Car notre attitude doit fondamentalement être inspirée de la doctrine évangélique —idatzi zuen Aljeriako arazoa

zela eta—, qui veut que tous les hommes s'aiment comme des frères; il n'y a pas de race supérieure à une autre; essentiellement nous sommes —tous hommes— Fils dans le Christ d'un même Père, 'Notre père qui êtes aux cieux' (2. egunkaria, 1957-01-16).

Engaiamendua edo konpromisoa, eta 'akzioaren' garrantzia

Bizitza egokitu zaien aro edo zibilizazio berriak, ale-gia, teknikaren, makinaren eta abiaduraren aroak, krisi batean murgildu du gizakia, gizarte, espiritu, nahiz politika mailan. Horren aurrean uzkurdu edo beldurtu baino, *akzioa* aldarrikatzen du Erdozaintzik, «une action qui soit pleinement humaine dans le jugement, la décision, la détermination et l'action» («Pour une action efficace: Prendre conscience et s'unir», *Elgar*, 1959). «L'action suppose la liberté», dio Mounierrek.

Horretarako hiru gauza dira beharrezko: bizi garen munduan kokatu, begi argi eta askeez ulertu, eta nork bere kultura landu eta ikasi (*se cultiver*). Soilik horrela senti baitaiteke giza komunitate batean engaiatua eta Jainkoari begira. Engaiamenduak eta ikaspenak nor bere existentziaz jabetzen lagunduko du, besteak ezagutuz, besteen pentsamoldeak onartuz eta besteekin elkarlanean (Erdozaintzi, op. cit.).

Kapitalismoaren eta burgesiaren egituren kritika

Erdozaintzik goraki salatzen zituen gizarte mailaketa, jende pobreen alienazioa, jabetza pribatua... Jadanik esan dugu pobreen alderdia aukeratu zuela gizartean ziren maila ezberdinez oharatu zenean, jende langileen eta baztertuen alderdia.

Konturatu ere nintzen Ebanjelioa Pobreen giza lurrean jaio zela eta pobreen giza lurraren mintzairan hiltzeratu zitzaigulako. Nere fraide bizitza, kontzientzia hartze hauekin hasi nuen berpentsatzen eta berriro eraikitzen («Erljioso bizitza Euskal Herrian», *Jaunaren Deia*, 1978).

Horren aldatzeko jende xumearen borroka beharrezkotzat jotzen zuen, bere askatasuna eta duintasuna berreskuratu behar bazuen: «Jende xumea aldiz borroka batean sortu

da, nahi ala ez, eta zerbaiterarat heltzeko borrokari behar du lotu» (op. cit.).

Baina boteretsuen eta aberatsen aurkako borroka dei hura ez zen soilik Euskal Herriko eremu txikira mugatzen, aitzitik gure mugetatik kanpo ere zabaltzen zen, nazioarte zabalera.

Nazionalismoa eta internazionalismoa

Nazio handien eta txikien arteko borrokan Erdozaintzi beti izan da txikien, zanpatuen, zatikatuen, eta miseriatik jalgitzeko oldartzen diren herrien ondoan. Haren idatzietan sarritan aipatzen ditu Vietnam, Kurdistan, Biafra, Txekoslovakia, India, Afrika, Hego Amerika nahiz Europako nazio txikiak. Eta Euskal Herriak ere, nazio berri eta gazteen bide beretik, autonomiaren aldeko bilakaera horren alde lan egin behar duelakoan dago.

L'évolution ou plutôt l'entrée dans la scène du monde des jeunes nationalités est le grand événement de notre époque. Et il me semble que nous autres, Basques, nous y sommes beaucoup plus sensibles que les vieilles et grandes nations d'Europe. En effet notre tradition démocratique nous permet de mieux comprendre cette évolution vers l'égalité et la justice; il est donc de notre devoir de travailler à ce que cette évolution qui, normalement, doit aboutir à l'autonomie, se fasse sans rejet des 'nations modernes' de la part des «pays sous-développés» («Attitude basque et jeunes nations en marche», *Elgar*, 1957).

Estatuaren kontzeptuaren gainetik Nazioarena izango du beti, Nazioa baita, Erdozaintzirentzat, gizabanakoaren burujabetasuna, askatasuna, nortasuna eta kultura babes dezakeen bakarra. Puntu horri loturik kolonialismoaren auzia datorkigu.

Antikolonialismoa

Erdozaintziren liburutegian antikolonialismoaren ideien zabaltzaile izan ziren autore nagusien obrak aurki daitezke, esate baterako, Frantz Fanon, Robert de Montvalon edota Robert Lafont-en lanak. Halaber, Akitaniako frantziskotarrek argitaratzen zuten *Missions Franciscaines*

d'Aquitaine izeneko bihilabetekariaren irakurle zen. Frantziskotarrek munduan zehar zituzten misioen inguruko berriez informatzen zuen aldizkaria zen bere hastapenetan, baina 1959an *Frères du Monde* izena hartuz, gizarte eta nazioarteko gaiak jorratu zituen batik bat eta deskolonizazioaren eta herri ttipien inguruko artikulua eta go-goetak biltzen zituen agerkari ospetsua izatera iritsi zen. Bazegoen, beraz, frantziskotarren artean Hirugarren Munduarekiko ardura eta kezka. Aurretik aipatu dugun pertsonalisten *Esprit* aldizkariak ere garrantzi handia izan zuen antikolonialismoaren aldeko teorien zabalkundean; idazle ezagun ugariaren iritzi artikuluez gain, hainbat ale berezi kaleratu zituzten herri kolonizatuen, juduen, xenofobiaren eta atzerritarren arazoengatik.

Nazio kolonizatuetakoa gatazkek herri gutxituen askapenerako mugimendu intelektual handia piztu zuten eta hura Erdozaintzirengana iritsi zen. Nazio txiki, pobre eta alienatuen aldeko beti, deskolonizazioaren ideiak bere egin zituen, eta herri ororen askapenaren eta identitatearen alde lan egiteko konpromisoa aldarrikatu zuen etengabe.

Nous nous devons donc de travailler et de collaborer à la transformation politique, économique, sociale, culturelle et religieuse des pays coloniaux, dans la fidélité à leur originalité propre. Hier le Viet-Nam, aujourd'hui l'Afrique du Nord, demain l'Afrique Noire; déjà le Togo affirmait sa «personnalité». Nous ne devons aucunement demeurer aveuglés par quelque intérêt matériel, et les problèmes humains ne doivent pas être traités du seul point de vue économique (Op. cit.).

Nolabait herri kolonizatuarekin identifikaturik sentitzen zen. Izan ere, euskal gizarteak urte haietan bizi zuen gatazkak maila batean herrialde menperatu haiekin antzizik bazuelakoan zegoen, eta, beraz, teoria haiek Euskal Herriaren egoerara ekarri zituen.

Indarraren eta borrokaren balioa

Manex Erdozaintzik utzi dizkigun idazlanek eta leku-kotasunek borroka bere bizitzaren ardatz nagusietako bat izan dela erakusten digute, ez borroka bortitza, ordea, bo-

rroka sotila eta espirituala baizik. Poesia ere borroka zen berarentzat, «borroka baten elea», *Hinki-hanka*-ren sarrean azaltzen zuen bezala. Baina zeren aurka borrokatzen zuen? Bada, Eliza tradizional eta zaharkituaren aurka, euskara eta euskal kulturaren itzaltzearen aurka, estatu zapaltzaileen aurka, kapitalismoaren eta burgesiaren aurka, mundu berriaren norberekieriaren aurka...

Hautsi egiten zuen, nolabait, elizgizon plegatu, konformista eta tradizioaren jarraitzailearen inidiarekin. Paradoxikoa badirudi ere, Manex iraultzaile zen. Transmittitzen zuen espiritualtasuna, tolerantzia eta maitasun sentimenduekin batera, ekintza gizona zen, herritarren eta langileen borroka ulertu ez ezik bere borroka ere bihurtu zuena.

Pertsonalismoan aurkitu zuen bere galderei erantzuna, bere ideiekin bat egiten zuten teoriak eta planteamen-
duak, eta ezin da ukatu filosofia horrek eragin handia izan zuela haren ikus-pentsamoldearen garapenean, eta ondorioz, idazlanetan.

Pertsonalisten eta Erdozaintziren kristautasuna ulertzeko modu horrek orain arte aipatu ez dugun kontzeptu bat dakarkigu gogora: *askapenaren teologia*, ebanjelioaren printzipioak hirugarren munduko herrien askapenera (askapen politiko, sozial, kultural eta ekonomikora) ekartzen dituen korrontea.

Egon da teologia hori aipatu duenik Erdozaintziren ideologiaz mintzatzerakoan eta ez da, egia esateko, frantziskotarrengandik eta bereziki Manexengandik urrun geratzen den pentsamoldea. Manex Erdozaintzi ez zen hirugarren munduko lurralde azpigaratu batean bizi, ez eta oinarrizko eskubideen beharretan bizi zen komunitate batean. Baina antkolonialismoaren atalean esan dugun bezala, neurri batean Euskal Herriko egoera herri kolonizatu eta zatikatuenarekin parekatzen zuen eta askapenaren teologiaren printzipioak bat datoz Manexek zuen gizakiaren, gizartearen eta askapenaren printzipioekin: pobre eta zapatuen aldeko aukera egiten du, estatu kapitalista eta boteretsuak gaitzesten ditu, pobreak eta alienatuak sistemaren aurka oldartzera eta borrokatzera deitzen ditu...

Kultur eta literatur zaletasuna

Hasieran aipatzen genituen Erdozaintziren bizitzaren ardatz nagusietatik laugarrena eta azkena dugu hau. Orain arte Manex erlijio gizona, euskaltzale-abertzalea eta gizon engaiatua aipatu baldin baditugu, horiei tinko loturik eta ezin bereizirik dago Manex idazlea, poeta eta literaturzale porrokatua. Izan ere poesia, literatura eta oro har kultura (euskal kultura batik bat) barne-barrean eraman zituen bizitza osoan, oso gaztetatik. Poesia zuen bere barne sentipenen, minen eta pozen adierazpen modua, baina ez bereak bakarrik, bere herriarenak ere bai; poesia «herriaren borrokaren elea da», «herriaren dramaz eta giza errealitateaz mintzo da», errepikatzen digu (*Hinki-hanka*, 7-12 or.).

«Euskal kulturak oren latzak bizi ditu» zioen 1956ko artikulu batean («Euskal kultura baten behar gorria», *Herria*, 1956), 22 urte baino ez zituela; kultura krisi larrian zen, ez soilik kanpoko kultur boteretsuak indarrez nagusitzen ari zirelako, baizik eta euskaldunek beraiek ere «deus guti egiten zutelako» bereari eusteko. Salaketa gogorak egin zituen beren hizkuntza eta kultura berpiztu, indartu eta hedatzeko benetako indarra egiten ez zutenen aurka. Azken batean euskal *elite* baten falta zegoela pentsatzen zuen; euskara eta Euskal Herriaren jatorrizko ikuspentsamoldea zaintzeaz eta irakasteaz arduratuko liratekeen intelektual eta jende ikasiez osatutako elite berri baten beharra aldarrikatzen zuen.

J'ai l'impression que dans notre petit banque [barque?], il manque une élite d'hommes remplis d'idéal et capables de grandes réalisations. On ne s'est pas assez préoccupé de former une élite basque dans nos écoles secondaires. C'est, à mon avis, une grande faille. Et les quelques éléments que l'on rencontra à droite ou à gauche se sont développés grâce à un travail (effort) personnel. Mais ils se sentent si peu compris, si peu aidés, si peu «admis» même... dans (au sein de) notre société basque, qu'ils n'osent s'affirmer franchement. Et alors ils continuent à se cultiver personnellement, sans prendre conscience de leurs responsabilités vis-à-vis de la société basque dont ils font partie. Il faudrait pouvoir analyser (de près) ce phénomène.

me à fin de pouvoir y rémédier efficacement (...) (Madeleine Jauregiberriri gutuna, 1957-05-05. Ikus ere «Un problème actuel: l'enseignement de la langue basque», *Elgar*, 1959).

Manexek berak bere buruaren formakuntza bide horretan eman zuen bizitza osoa: bere burua kulturaz janzten, irakurtzen eta idazten, ikasten eta irakasten, euskal obrak eta agerkariak biltzen eta hedatzen... Euskal kultura ezin zen desagertu, horrek euskaldunen desagerpena erakariko baitzuen, «kulturaren barnean beita ere lortzen gizonaren izaitea» («Euskal billerak Hazparne'n», *Jakin*, 1957). Seguruenik berak ere sufritu zuen artikulua hartan aipatzen duen gizartearen ez-ulertzea eta laguntza falta.

Kulturaren kontzeptu herrikoia zuen: kultura, poesia bezala, jendearen baitan dago, jende xehearen baitan, laborariak, langileak, beren eskuez materia lantzen dutenak... denek egiten dute kultura. Irakur ditzagun hobeto haren hitzak:

Luzaz ainitzek uste ukan die kultura jende ikasientzat edo jende ikasietan zela bakarrik! Beharrik denbora hautan, laborari ala langileak ohartu dituk kultura denetan eta denentzat zela, bereziki populu xumeena haundiagoena bezain aberatsa zitakeela (Tolosatik Arnaud anaiari gutuna, 1969-11-20).

Eta berdin herri-antzerkigintzaren garrantziaz ari deanean:

Noradino heltzen den kultura: nork erran lezake? Askok uste dute kultura dela jende ikasien ontasun bat. Kultura da herri bat xutik, herri bat lanari lotua, herri bat beti sortzeko minetan, herri bat sekulan ez etsitua. Lurra beti iraulitzen den bezala, herri bat hasten delarik bere jendeen elgarretaratzen, eguneko errautsetik inarosten, eta iruzki alde so egiten: orduan herria hasten da sortzen. Herri osoa da teatrolari, egun guziez, baina beste gisan, ez alegiaka, baina intzirika eta nigarrez, irriz eta karkailaz, kantuz eta zinkaz. Izerdiak bustitzen duen bizkarra, haize hegoak perekatzen duen kopeta: gizona xutik, borroka eta kantuz, ixilik ala erasian: Herria ba doa orduan kultura bidean (7. egunkaria, 1970-02-15).

Idea horiek ere ez daude Mounierren pertsonalismoaren filosofiatik urrun. Harentzat ere jakintzaren esparru bat izan baino, gizakiaren baitan dago kultura; herria da beti kulturaren iturria, eta, ondorioz, gizakiarekin zerikusirik duen orori gertatzen zaion bezala, piztu egiten da, ez da eraikitzen ez inposatzen (Mounier 1949, 124 or.).

Pentsa daitekeen bezala, euskal kulturari eta intelektualei buruz esandako guztiak ez zuen harrera berdina izan irakurle guztien artean. Baziren hura bezala pentsatzen zutenak, alegia, euskal kultura egoera larrian zegoela eta horren indartzearen aldeko ekimen zuzenak burutu behar zirelakoan zeudenak. Baina baziren, bestetik ere, lanean gogor jardun ziren eta ziharduten euskaltzale zaharrak, horrelako adierazpenekin beren lana gutxietsia ikusten zutenak.

Herria kazetak 1956an Manex Erdozaintziren «Euskal kultura baten behar gorria» artikulua argitaratu zuenean, luze gabe agerkariaren zuzendaria zen Piarres Lafitteren erantzuna agertu zen («Ostogia jaunari», *Herria*, 1956). Lafittek Manexen idazkiak gazte «suhar eta kartsu heta-rik» zela erakusten zuela zioen, eta banan-banan erantzun zien «Ostogia» jaunaren ohar guzietan, esanez, ez zezala pentsa horretan zihardutenek ez zutela kulturaren axolarik, oso zaila zela hain irakurle gutxi eta eskolatu gabeko herri batean liburuak egitea eta saltzea, edota euskara hutsezko agerkariak kaleratzea, erdara ere, beraz, ezin zutela osoki baztertu.

Othoi —zioen—, ez zitela hainbertzetaraino hasarra bertzen kontra; eta, dakizunaz geroz zer den egiteko, lot zaizkio zuhaur lanari: gure astekari huntan berean badukezu toki, eta segur naiz «Gure Herria» ez zaitzula hetsiko, zombait kitzika gora-behera. Jakizu, eskualzale zaharrak ez direla, zombaitek uste duten bezain gaitzikor (Lafitte, *ibidem*).

Erdozaintzi gaztea lanari lotu zitzaion, Lafittek aholkatu bezala, eta euskararekin eta euskal kulturarekin zerikusia zuen orenen inguruan hausnartzeari eta aztertzeari ekingo zion aurrerantzean, beharbada bera ere noizbait 'elite' hartako kide izatera irits zitekeela amestuz.

Erdozaintzi idazle

Erdozaintzi fraide, euskaldun konprometitu, irakasle edota kultur eragilearekin batera, Erdozaintzi idazlea eta poeta ere izan da. Oso gazte zela euskal kulturaren alde lan egin beharra sortu zitzaionlarik, literaturari zerbait berri ekar diezaiokeela sentitu zuelarik, bere burua sail horretan formatzetik hasi behar izan zuen. Bere kasa, literaturaz janzten eta euskara lantzen hasi zen, euskal klasikoak irakurritz, liburutegi zabal bat osatuz, hainbat idazlerekin harremanetan jarritz, eta garaiko euskal agerkari nagusiak bere idatzien hedatzailetzat hartuz: *Elgar, Jakin, Herria, Olerti, Gure-Herria, Eusko Gogoa, Gazte, Herriz-Herri, Anaita-suna, Jaunaren Deia, Fedegintza* eta *Maiatz*.

Haren literatur obra laburra da, «oso xumea eta laburra —aitortzen zion Villasanteri 1983an— hainbeste bainaz mugatua neure jakitate, ahal eta posibilitateetan!». Izan ere, fraide, irakasle eta hainbat esparrutako zeregin ugariak ez baitzioten utzi nahi zukeen denbora eta dedikazioa idazteko. Ez zuen sekula, gainera, bere burua idazle osotzat hartu, eta literaturari apaltasunez, eragozpenez eta zailtasunez ekin zion, modu autodidakta batez bere burua formatuz, 1950-1960ko hamarkadetan plazaratzen hasi ziren hainbat idazleren modura.

Agerkari ezberdinetan agertu ziren artikuluez eta olerkiez gain, hiru liburu baino ez zituen argitaraturik ikusi; bi olerki bilduma: *Hinki-hanka* (1978) eta *Herri honen herraietan* (1982); eta eleberri bat: *Gauaren atzekaldean* (1982). Manexen heriotzaren hamar urteren ondoren *Bizitza pilpirak, Nafarroari poema irekia, Herri honen erraietan* (1994) bilduma kaleratu zen.¹ Baina badira beste hainbat testu autoreak bizitza osoan zehar idatzi, gorde eta arrazoi ezberdinengatik argitaratzera iritsi ez direnak. Erdozaintziaren bibliografia hainbat olerki eta testu argitaragaberekin osatzera eraman gaitu gure ikerketak: guztira 83 olerki, antzerki bat, ipuin bat, eta hamaika prosazko testu bildu ditugu, gazte garaitik hil arte idatziak.

Desberdintasunak desberdintasun eta bilakaerak gorabehera, idatzi guztiok poetaren sentipen, oroitzapen eta

kexuen emaitza dira. Erdozaintziren obrak izaera bikoitza agertzen du. Alde batetik, sentimenduen poesia idazten zuen, maitasun, malenkonia eta barne minena. Idazle erromantikoen modura, haurtzaroko oroitzapen eztiak berreskuratu zituen, naturaren edertasunari abesten zion, maitasunari, jainkoari... Eta halaber, bizitzako gorabehe-
rek eta minek idaztera bultzatu zuten, olerkigai bihurtuz sorterritik urrun joan behar izanaren samina, atzerriko bakardadea, maite zituenen heriotza, edota garaian garaiko gogoeta existentzialek eraginiko krisi une, ezintasun eta goibeldura sentimenduak.

Baina gazte garaiko lehen olerkietan atzean utzitako sortemari, mendiei eta Euskal Herri mitiko bati abesten bazion, 60ko hamarkadan gizarteak bizi zuen errealitatearen ispilu eta salatzaile izan nahi zuen poesiagintzari ekingo zion. Urte haietan indartzen hasi zen giro abertzale eta kulturazalean zeharo inplikaturik, eguneroko lan eta zereginekin ez ezik, literaturarekin ere bultzada bat eman nahi izan zion berpizte sentimendu horri. Poetak euskara eta Euskal Herria minez bizi ditu; herriaren arazoket eta gatazkek ezin-gona eta haserrea sortzen dute harengan. Literatura, orduan, helburu zehatz batekin sortzen da: errealitatea aldatzea, eta herritarrei «euskal kontzientzia hartzen laguntzea eta bere kondizio alienatua ahal bezain ximenki agertzea».²

Erdozaintziren obrak poetak bizi duen garaia eta haren garaikideek bizi duten errealitatearen berri eman nahi digu. Espazio eta garai zehatz batetik abiatuz, errealitate horren lekukotasuna eman eta salaketa egitea du helburu. Horretarako literatura, eta poesia bereziki (hori baita Manexek beti gogoan daukan generoa), tresnatzat edo armatzat hartuko ditu. Gabriel Arestik «poesia mailu bat da» zioen bezala, eta hark baino lehenago Gabriel Celayak «la poesía es un arma cargada de futuro» zioen bezala, Erdozaintziren poesia «borroka baten elea» da, «bere buruaren jabe izan nahi duen herri langile baten elea» (HH, 16 or.), «xixta zorrotzak» dituen, zorrotza «harri zorrotza bezalakoa» (NPI, 54 or.).

Gure herri langileak emeki emeki sortu ere du bere burruka elea. Poesia burruka bat da, bere buruaren jabe

izan nahi duen herri langile baten elea; bere manifestazioetan, bere teatroetan, bere bertsolari saioetan, bere kantaldietan, bere toberetan, bere ikastoletan, bere alokretan, bere uzinetan, bere portuetan, bere elizetan, bere artista-lantegietan, bere karriketetan... daraman bere burukaren neurriko elea. Dudarik gabe, hau ere da, nerretzat, lehengo eta betiko poesia (HH, 16 or.).

Literatur gai bihurtuko zituen Euskal Herria, laborariak, langileak, presunerrak, iraultzaileak... Sentimendu indibidualetatik haratago, herri oso baten, kolektibo edo gizatalde baten ahotsa nahi du izan eta haiei zuzentzen zaie etengabe. Idazten duen oro herritarrei, jende xeheari, langile eta laborariei zuzendurik dago, sekula ez *jende handi* eta *jakitunentzat*.

Hortaz, bere literatura herritarrei eta langileei zuzenduta bazegoen, goi mailako adierazpen sakon, landu, irudi eta sinbolismo konplexuz osaturiko mintzaira poetikoa baino, hizkuntza bizia eta hurbila izan behar zuen, jenderik arruntenarengana gardentasun osoz iristeko modukoa. Hura zuen kezka nagusietako bat. Horregatik, zioen, poesia ez da beti ele hautatua, ez polita, hezia, saindua edo apaindua:

Ez da beti ele hautatua eta pollita: bere gatz biperrekin dabila erne-ernea. Ez da beti arrunt hezia eta, beraz, maltsoa: bere xixta zorrotzak ateratzen ere ditu bipil-bipila. Ez da ele saindua. Ez da ele apaindua. Sofrikarioan nekez sortzen dena baizik. Eta hinki-hanka dabila gutartean bere pilda hitsekin, bere esku zikinekin, bere izerdiaren urrin bortitzarekin (HH, 16 or.).

Nafarroari poema irekia-n ere ezagunak egin diren hitzok idatzi zituen (NPI, 54 or.):

Hitz hauk ez dut nahi
 Akademikoak izan ditezen
 Dena itxuli mitzuli
 Hitz hauk ez dut nahi
 Jende handiek errekupera ditzazten...
 Hitz hauk nahi ditut
 Irakur eta konpreni erretxak
 Nere Herri langilearen

Tripatik eta odoletik
Ateraiak direlaketz.

Erdozaintziren obran, poesiazko nahiz prosazko testuetan, mezuak hartzen duen garrantziak, literaturaren herritartasunak, eta irakurlearekiko hurbiltze nahiak, joera estetiko batera bultzaten du idazlea, alegia, literatura zuzen eta adierazkorra egitera. Baliabide poetikoak, beraz, argitasun eta adierazkortasun horren zerbitzuan daude; bertso libreak, orriaren espazioan barreiatzen direnak, paralelotasun eta errepikapen lexiko nahiz sintaktiko etengabeak, hitzen pilaketak, hizkuntza argia... Horietako asko ahozkotasunean oinarritutako olerkiak dira, argiak, adierazkorrak, eta itxuraz, askotan, espontaneoak.

Prosazko lan argitaratu bakarretan ere poesiarako joera nabarmena da. *Gauaren atzekaldean* batik bat eleberri lirikoak da, tematikak, irudiek eta baliabide teknikoek poesia hurbiltzen baitute, kontaketa narratibora baino gehiago. Olerki luze bat bailitzan, eleberriak azaltzen digun istorio laburra aitzakia moduan darabil poetak, Paris handiaren alde ezkutu, ilun eta dramatikoaz mintzateko, egunez ikustetik ez dagoen gizakien bizitza dramatikoaz azaltzeko: hermina, bakardadea, bazterketa, txirotasuna...

Erdozaintziren imajinarioa

Gure ikerketan arreta berezia eskaini nahi izan diogu Manex Erdozaintziren obraren *imajinarioaren* eta izaera sinbolikoaren azterketari. Izan ere, gazte garaiko olerkietatik hasita azken urteetako idatziak arte, hainbat gai, oroitzapen, amets eta irudi errepikatzen dira Manexen obran; guztiak elkarri loturik, elkar osaturik, poetaren barne mundua deskribatzen digute, poetaren inkontzientea.

Erdozaintziren lan ezagunenak irakurtzen dituen edonor berehala ohartzen da zuhaitzak, amak, sorterriak edota euskal lurak garrantzi handia izan dutela poetarengan eta pisuzko elementuak direla haren obran. Irudi horiek eta beste hainbat ez dira inolaz ere berriak, tradizioetik heldu zaizkigu eta hainbat kantu eta bertsoen iturri izan

dira, euskal literaturan ez ezik, literatura unibertsalean ere bai; horiei loturik beste irudi berriago batzuk ere aurkitzen ditugu, gizarte hiritar eta moderno batetik datozenak. Horiek guztiak beren zentzu osoan ulertzeko eta nolabait antolatzeko Gaston Bachelard-en eta haren dizipulu izan den Gilbert Durand-en lanetara jo dugu, besteak beste. *Imajinarioaren* kritikak lagundu digu poetaren irudimenaren mundura hurbiltzen, eta haren unibertso poetikoa deitu dugunaren sinboloek, arketipoek, irudiek, eta horien multzoek osatzen duten *sarea* edo *konstelazioa* osatzen. Irudiak ez dira poetak era arbitrario batez aukeratzen dituen zeinuak; aitzitik, barne arazoiei erantzuten dieten sinboloak dira, zentzu bakarra baino gehiago ñabardura eta dimentsio anitzeko izaera dutenak. Irudi eta arketipo unibertsalen azterketari euskal antropologia eta mitologiaren ikuspegia erantsi nahi izan diogu, Barandiaranen eta Andrés Ortiz-Osés-en lanak aintzat hartuz, bai eta Jung-en *inkontziente kolektiboari* buruzko teoriak ere; izan ere, gure poeta *ameslariak* amets edo irudi zaharrak jaso baititu, eta bere egoera eta bizipen pertsonaletara egokitu eta moldatu.

Horiek horrela, Erdozaintziren obran hiru dimentsio bereizten ditugu, hiru eszenatoki edo espazio, iruditegi zehatz batzuen inguruan eratzen direnak: poesia naturala, poesia humanista, eta poesia sozial-militantea.

Poesia naturala

Erdozaintziren literaturaren lehen iturria espazio natural bat izan da, nekazal girotik eta naturatik harturiko irudi multzo batean oinarritzen dena: etxea, supazterra, haritza, lurra, laboraria, ama... Haur garaiko irudiak, oroitzapenak eta sentipenak idatzi askoren iturri izan ditu, eta iraganaldi urrun hartara itzultzen da sarritan, betirako galdu eta berreskuratuko ez duen mundu hura mitifikatuz eta idealizatuz. Manexen hainbat idatzik *paradisu galdu baten nostalgia* iradokitzen digute; paradisu bat zein角度an poetak tarteka bizi duen errealitatearen ondoezatik, bortizkeriatik eta saminetik ihes eginez babesa aurkitzen

duen. Iragan hura, beraz, babesaren, atsedena, intimitatearen eta sakontasunaren irudiek osatzen dute.

Etxea

Irudi horietako bat, eta nagusietakoa, esan dezakegu, etxea da, poetaren sortetxea. *Euskal etxeak* pisu sinboliko handia du gure kulturen eta horren isla dugu aztergai ditugun olerkietan. Nostalgia transmititzen diguten irudiak dira, poetak gaztetatik etxea utzi eta urrutira joan behar izan baitu, etxea eta etxeak atzean utziz, «etxetik urrun hiri handietarat».

Erdozaintziren etxea *etxalde ttipi* eta *leku xumea* izanagatik, babesleku gotorra eta indartsua da (HH, 44 or.):

Gotorra da gotorra nere etxea bere zimenduetan
Berrehun urtez badu zenbait zafraldi senditurik
Bere gorputz zabalean, galerna kexuetan:
Nere etxeak, gogor, gaur ere ihardokiren du!

Ttipitasunak intimitatearen balioak areagotzen ditu, eta etxea bilakatuko da, etxetik urrun delarik, babesaren eta goxotasunaren irudi; izan ere etxeak, ama baten moduan, kanpoko *erasietatik* eta hotzetatik babesten duen protekzio indar bat baitu. Etxea, bizileku hutsa baino gehiago, tenplu bat da bere txikitasunean eta apaltasunean, edo beste era batera esanda, *zentroparadisiako* eta sakratu bat (Eliade 1980), non ere poeta zoriontsua izan den eta zeinera behin eta berriro itzuli nahiko duen.

Tenplu-etxe horretan falta ezin den elementu garrantzitsu bat dago, *sua* alegia. Etxea beti da bero, «bero da bero nere etxe-barneko eremuetan» (HH, 44 or.), hain zuzen ere sukaldeko *sua* beti pizturik dagoelako. Supazterra edo *supazter xokoa* oso sinbolo errepikatua da Erdozaintziren olerkietan. Sukaldea etxeke tokirik beroena da eta bertan dago beti ama «akitua nigarretan/ sukalde barnean» (HH, 24 or.), edo «supazter xokoan/ su handi baten aintzinean/ Berotzen ari» (HH, 28 or.); ama da, izan ere, etxeke *sua* pizteaz eta gordetzeaz arduratzen dena. Kanean hotz de

nean etxeko suaren beroaren inguruan biltzen dira senide guztiak, istorioak kontatzen edo kantuan:

Nere haur denboran: sukaldea, etxondoa, alorrak, oiha-
nak, mendiak, kaleak..., denak ziren ikastola. (...) Negu-
ko hotzak biltzen gintuen denak supazterrari hurbil eta
Eguberritan bizitzeak bazuen halako ikatz gorri itxura
bat! (HH, 129 or.).

Familia guzia, xitak bere amaren hegaltze bezala
Biltzen da supazter xokoan piztua den su beroaren
[inguruan («Larrazkena» 1958).

Suaren beroak kanpoko hotzetatik babesten ditu. Et-
xeko sua lasaia eta barea da, atsedena sinbolo, atse-
derako gonbidapena. Suaren argiak, bestalde, gaueko
belztasunetik babesten ditu etxekoak. Etxe argituak gau
beltzean segurtasun sentipena sortzen du. Etxeko argi ba-
karra suak ematen duena da eta haren inguruan babestu-
rik daude: «zein goxo supazter xokoan!, zein argi su-lama-
ren irria!» (HH, 44 or.).

Ilhunpe egiten du etxeko sukaldean
Salbu bethi hor dago, chamindeiko su-garra
Aratsean phizturik dagon argi bakharra
Egoitzako biziaren itchura munduan!
(«Amaren amentsa», 1953).

Suak berotzen du eta lasaitzen du, eta horren kont-
zientzia biziagotzen da batez ere neguko gau batez ari ba-
gara, gau hotz, ilun eta haizetsu batez. Zenbat eta handia-
goa izan etxearen barrualde eta kanpoaldearen arteko ez-
berdintasuna (beroa eta hotza, argia eta iluna, isila eta za-
lapartatsua) hainbat eta handiagoa da etxearen intimita-
tea poetarentzat.

Baina su guztiak ez dira berdinak Erdozaintziren iru-
dimenean; suak badira nonahi baina ez dira ezer sortetxe-
ko *su handiarekin* alderatuz gero, edo are gehiago, euskal
etxeetako eta euskal herrietako suekin alderatuz gero.
«Ilargiaren ume» deitu dugun olerki argitaragabeen irakur-
dezakegu ideia hori. Parisen bizi den Migel gazteak (*Gaua -
ren atzekaldean* eleberrian agertzen zaiguna) sortetxeko
suaren falta du, ez du sekula su handi haren argia eta be-

roa bezalakorik aurkitu: «Zonbat denbora du sua ez dutala ikusi/ Zonbat denbora ez naizela suko aldean ibili?/ Suak ba dituk nun nahi/ Bainan su handi hura euskal etxeetan/ euskal herrietan?». Euskal etxeetako suak badu, beraz, besteek ez duten magikotasun bat, bai eta lotura zuzena eta intimoa ere haren ondoan berotzen direnekin.

Gure poetaren irudimenean, eta oro har euskal irudimenean tradizioz, etxeko sua etxearen sinboloa izan da, etxearen zentro nagusia, etxea berotu eta jakiak prestatu ez ezik etxea babestu eta garbitzen duena leku sakratu baten moduan (Barandiaran 1990, 58-59 or.; Duvert 1980, 19-20 or.). Hortaz, *benetako su* hura urrunean ahazturik, eleberriko gaztea haurtzaroko paradisua ere ahaztuz doa, suarekin batera oroitzapenak itzaltzen zaizkio eta, ondorioz, *ilargiaren ume* bilakatzen da.

Ama

Etxearen sinbologia ez da bere osotasunean ulertzen harekin loturik eta ezin bereizturik dagoen beste irudi bat kontuan hartu gabe, hau da, amaren irudia. Bachelordek dioenez, etxe ongi itxi eta babestuaren intimitateak intimitate handiagoei dei egiten die, bereziki lehenik amaren altoaren, eta ondoren amaren sabelaren intimitateari; atsedean leku oro amatiarra da (Bachelard 1997).

Erdozaintziren obraren irudi femeninoen artean amarena nabarmenki nagusitzen da. Amaren irudiak eta oro korrean amatasunak haren obran duen pisua agerian uzten dute gai horri dedikaturiko olerkiek eta aipamen ugariak. *Hinki-hanka* lehen olerki liburu argitaratuari amari buruzko olerki batek ematen dio hasiera: «Emazteki bat ene bizian...». Lehenagotik ere idatziak zituen «Neure amari» I (1949), «Neure amari» II (1950) eta /Igande gau hartan.../³ (1957) olerki argitaragabeak, eta azken urteetan amaren oroitzapenak berreskuratuz zituen «Gure gorputzaren kondaira» idatziarekin (BP, 28 or.). Badira, bestetik, oro har amaren irudiari eta amatasunari idatzitako olerkiak: «Amaren sabelean» (BP, 38 or.), «Amaren amentsa» (1953), eta «Echografia» esate baterako.

Arketipo orok bezala, amarenak forma ugari hartzen ditu, eta Erdozaintziaren obran hainbat sinbolo eta irudi ditugu arketipo handi eta unibertsal horri dagozkionak: ama berezkoa eta edozein emakume; zentzu goren eta irudimenezko batean, Jainkoaren ama, Ama Birjina; zentzu zabal batean eliza, hiria, herria, lurra, itsasoa; materia, azpimundua eta ilargia; zentzu zehatzago batean, sorleku bezala, haitzuloa, zuhaitza, iturria; eta zentzurik zehatzenean, amaren sabela eta hurgune oro (Jung 1988, 74-75 or.).

Erdozaintziaren obrak bide ematen digu amaren arketipo handiak dituen ezaugarri berezkoen gainbegirada bat emateko. Esan dugun bezala, poetaren irudimenean nahiz ametsetan, etxeari guztiz atxikirik dago. Etxearekiko maitasuna amarekiko maitasunarekin nahasten da, etxondotik urruntzean amarengandik ere urruntzen da eta etxera itzultzean ama da ikusten duen lehena. Etxearen eremu zehatz bati dago loturik gainera: supazterrari. Amari dago-kio sua zaintzea eta etxea bero mantentzea («Emazteki bat ene bizian...», HH, 24 eta 28 or.):

Utzi nitikan ene etxekoak:/ Ene Ama akitua nigarretan/
Sukalde barnean (...) Zenbait urteren buruan/ Ene etxon-
dorat/ Itzuli nintzen batez... (...)/ Ene Ama hatzeman ni-
kan/ Supazter xokoan/ Su handi baten aintzinean/ Be-
rotzen ari.

Ama edo etxekoandrea, tradizioz euskal etxeko ohi-tura eta kultuen gidari, etxearen beroa eta iraupena ziur-tatzen duena da, bizi-emaille, elikatzaile eta maitale, jain-kosa baten modukoa semearen begietara: «Amak dio emaiten haurrari janaritzat/ Bere bizitik harturik duen oberena/ Eskaintzen dio amodiorik ederrena» («Amaren amentsa», 1953). Eta harekiko urruntasunak indartu bai-no ez du egiten amarekiko sentimendua.

Amaren irudi idealizatua eta aingerutua dakarkigu Erdozaintzik, harekiko urruntasunak eta ondoren haren desagertzeak eraginda, beharbada. Olerkiotan agertzen den amak ez-titasun, eskuzabaltasun, zintzotasun, eta maitasunezko irudi bati erantzuten dio. Emakume on eta ez-tia da, bihotz handikoa, «deneri zabaldua eta deneri ema-

na» (HH, 24 or.), isiltasunean semeen falta sufritzen duena..., eta langilea oso; aita bezala, ama «lanak eta penek higatua da» (HH, 20 or.): «Enezat higatu zare zure bizi guzian eta higatuz joan ene gatik zure azken indarrak bururaino baliatuz» (/Igande gau hartan/, 1957).

Kualitate ideal horiei deskribapen fisiko ideal eta *ain-gerutu* bat ere jarraitzen zaie: *begi urdinak, ezpain gorri beroak, belarri ttipiak...* Bestalde, euskal olerkigintzan ohikoa izan den joera batekin topo egiten dugu: emakumearen deskribapenean baliabide erretorikoak sortzeko naturaren elementuetara jotzen du. Eguzkia, ilargia, izarrak, zuhaitza, loreak... maitasun sentimendua adierazteko irudi eta sinbolo bihurtzen dira. Ortiz-Osések *realnaturalismo* deitzen duen horretan (Ortiz-Osés 1988, 48-49 or.) giza-maitasuna eta naturarekiko maitasuna nahasten dira etengabe, maitalearen edo maitatuaren ezaugarriak naturalizatuz: «Elhur churietako izar maitea» («Maiteari», 1950), «Begiak dituzu iduri izarño/ Bilo blonden pean dire argiago» («Gau batez», 1950), «Haizearen arina zenuen gorputzean/ Eguzkiaren dirdira begietan/ Iratzeen usaina larruan» («Zure begitartean haraindian»).

Ohiko erromantizismoa alde batera utzi gabe, eta mendi eta baserri giroko idealismo erromantikoarekin batera, ama indar absolutu eta bakar gisa agertzen zaigu, poetaren erro gisa, eta poetarekiko harreman «fisiologiko eta sustraizko» batean: «Eta ni haren haurra/ Haren sabeletik sortu umea/ Haren haragitik moldatu haragia/ Haren odoletik hazi odola...» (HH, 27 or.). Bi olerki idatzi dizkio amaren sabel barneko haurrari, «Echografia» eta «Amaren sabelean» (BP, 38 or.), bietan islatuz amaren eta haurraren arteko lotura harrigarria eta magikoa, amatasunaren misterioa eta handitasuna.

Lehen ametsezko etxearen babesaz mintzatu gara, oraingoan berriz amaren gorputzarenganako itzuleraren ametsaz. Bada, bietan babesaren behar bera dago, irudi isomorfoak dira, iraganaldiko atsedenen iturrietara eramaten gaituztenak. Etxe, haitzulo, sabel... denak dira amarenganako itzuleraren sinboloak.

Lurra eta natura

Lurak bai materia edo substantzia gisa, bai egoitza edo sorleku gisa, iruditegi eta sinbologia aberats baten iturri izan da literaturan, eta halaber Manex Erdozaintziaren obran. Poetaren iragan galdu eta naturalaren poesia aztertzen ari garen honetan, intimitatearen eta itzulera-aren irudiak osatzera datorkigu Lurra. Izan ere euskal mitologian, hainbat sinesmen primitibotan bezala, gauza guztien sorleku edo iturri da; Lurra Ama Handia da, Ama Lurra, bizitza ororen sorrera eta amaiera, Eguzkiaren eta Ilargiaren ama, zioen Barandiaranek (Barandiaran 1990, 96 or.; Ortiz-Osés 1996, 45 or.). Emakumea bezala, lurra bizi emaile eta sortzaile da, «le ventre maternel dont sont issus les hommes», esaten digu Durandek (Durand 1979, 262 or.). Lurraren emetasunak, beraz, intimitatearen, sakoneraren eta atsedena-aren ametsetara eramaten gaitu berriro ere:

Maite zaitut neure lurra, lur mardo eta idorra, lur bustia eta zukua. Gorputza zabal-zabala etzaten naizenean, gutzizatzen zaitut zure erraietako indarki ixiletan: neure erroak barna eta sendo nahi nituzke zure erraietan landatuak. (...) Maite zaitut neure lurra, neure lur basa eta hezia, neure erroen lur emankorra, nigarrez eta irriz ari naizenean, eguzkiak itsutua; zure sabel mardo eta idorrean etzana, izarrei elestan eta kantuz ari naizenean... (GA, 59 or.)

Gauaren atzekaldean eleberriaren zati hori gizonaren eta Ama Lurraren lotura magiko eta etenezinaren adibide ederra dugu. Poeta lurraren seme sentitzen da, lurrean dituen erroak sustraiturik, eta bertara itzuli nahi luke, hari lotu eta landatu zuhaitz edo landare bat bailitz. Lurra du ama eta sorleku, eta emakume baten besoetan balitz bezala, lurraren *sabel mardo eta idorrean etzana* zoriontasun batean dago. Berriro agertzen zaigu emakumearen *sabela*, egoitza lehen eta perfektuenaren irudi.

Lurra eta emakumea, beraz, hertsiki loturik agertzen dira, biak zer sakratu eta misterioitsu baten moduan. Mitologikoki eta sinbolikoki naturaren arketipoak femeni-
noak dira (Ortiz-Osés 1988, 47 or.), eta lotura horren

adierazpena dira poetak darabiltzan izenlagun edo epite-
toak, emakumearen kasuan bezala, intimitate, epeltasun,
biguntasun eta hezetasunarekin erlazonatuak: *lur mehe*
eta gizona, heze eta beroa, lur mardo eta idorra, bustia eta zu-
kua, basa eta hezia, emankorra, sabel mardo eta idor (GA,
58-59 or.), *lur busti epela* (BP, 27 or.).

Naturaren elementu guztiek oreka miresgarri batean,
izadian ekilibrio betean irauten dute (BP, 64 or.). Xabier Le-
tek idatzi zuen «Sinesten dut» olerkiak (Lete 1974, 63 or.)
hitz egiten zigun zirkulu natural etengabe horretaz, gizaki,
animalia eta materia oro ren bilakaera, sortze eta desagertze-
az. Erdozaintzik izen bereko olerkian («Sinesten dut», BP,
64 or.) antzeko hausnarketa egingo du, zeruak, lurrak,
mendiek, ibaiek, izaki eta gizaki guztiek osatzen duten zir-
kuluan, bai eta horien sortzailea den Jainkoarengan, sines-
ten duela esanez. Gizakia-natura harreman honetan bada-
go, beraz, beste dimentsio garrantzitsu bat alde batera ezin
utz dezakeguna, kontzeptu teologikoa edo erlijiosoa, alegia,
zeinaren arabera Jainkoa guztiaren sortzailea den, izaki,
animalia eta landareek osatzen duten katearen sorburua.

Naturalismoaren eta erlijioaren bateratze horretan era-
gin handia izan dezakete San Frantziskoren idatziek. Hain
zuzen, San Frantziskoren «Anaia Eguzkiaren Kantika» oler-
ki luzeak (Manexen kaiera zahar batean euskarara itzulita
aurkitu duguna) erlijioa-natura sentimendu hori bera agert-
zen du: eguzkia, ilargia, izarrak, haizea, ura, sua, ama-lurra,
bizitza eta heriotza... guztiak Jainkoaren fruituak dira, Jain-
koak sorturiko kate miresgarri eta etenezinaren atalak. Bes-
talde, Lurra eta Jainkoa, izadia eta kristautasuna, bi kont-
zeptuon bateratze horrek Pierre Teilhard de Chardin jesuita
filosofo eta paleontologo frantsesaren mundu-ikuskerara go-
goraraz diezaguke. Erdozaintziren obran gizakia, lurra eta
Jainkoa hiruko etenezinaren interpretazio bera antzeman
dezakegula adierazi du J. Azurmendik:

Erdozaintzik kosmo unibertsoaren barnean eta harekin
bat-bat egina senditzen zuela gizakia, haren poesiaren
irakurle guztiak ohartu dira. Laborari familia batetan sor-
tua, bizitza guztian munduan zehar ibili arren, hiriburu
haundietan ere bere lurraren deia entzuten zuen barnean

(Azurmendi 1984).

Lurraren eta naturaren azalpen mitologikoaren atzean, hirugarren irakurketa bat egin daiteke Erdozaintziren idatzietan: Lurra Euskal Herriaren eta aberriaren sinbolo ere bada. Irudi alegorikoen bitartez poeta Euskal Herriaz mintzo da, *gure lurra* Euskal Herria da eta euskal langileak bere herriaren alde lan egin behar du. Euskal Herriko lur hori bizirik dago eta *kexu* da, *intzirika* eta *auhenka*, batetik bertako gazteek abandonatzen dutelako atzerrira joanez lanaren eta bizi berri baten bila, eta bestetik *ebatsia* izan delako, ez delako libre. Hortaz, langileak herria *landu*, *erein* eta *irauli* behar du berpiz dadin eta aske izan dadin. Manexek iraultza eta heritarren zutitzea aldarikatzen du, eta hori borrokalari-laborariaren lanaren bidez lortuko da: «Xutitu gaituk/ Xutik egonen/ Gaituk/ EUSKADI/ Gure lurra iraultzeko» (HH, 63 or.).

Natura, bere osotasunean, herriaren alegoria bezala agertzen da. Autore erromantikoen modura, batzuetan haurtzaro galduaren irudi den natura baketsu eta orekatua ikusten dugu, poetaren oroitzapen zoriontsuekin bat egiten duena. Bestetan, berriz, poetaren haserrearekin, amorruekin edota sentimendu mingarriekin bat eginez, beste natura bat aurki dezakegu, hau da, natura bortitza, hitsa eta iluna. Poetaren haserre pizten duena, jakina, Euskal Herriaren egoera da. Natura, orduan, sufritzen duen, erasotua den eta askatasuna ukatua zaion herri baten irudia da: «hosto berdeak horaildu dira, mendietako zuhaitzak histu dira» (HH, 78 or.), «hodei beltzak jautsi dira, euri zitzer erauntsiak, hodei beltz harmatuak» (HH, 117 or.), «Gaur ilhun duk zeruan, lanho beltz batzuek gorde daukuia ilhargia» (/Gaur ilhun duk zeruan.../).

Zuhaitza

Euskal kulturaren, beste hainbatetan bezala, hain eza-guna den zuhaitzaren sinboloak ere leku berezia hartzen du Erdozaintziren obran, haritzaren forman bereziki. *Hinki-hanka* bildumaren «Gure etxegibeleko haritza» olerkian mintzatu zen lehen aldiz etxe ondoan zuen haritz zahar

eta ahaztezinaz, bai eta gogoratu ere etxekoek moztea erabaki zutelarik zer-nolako hutsunea utzi zion zuhaitz desagertuak.⁴ Olerki horrek haritzaren irudiak Manexen haurtzaroan izan duen garrantzia erakusten digu, baina urte askoren buruan idatzi dituen beste bi lan irakurririk irudi horren benetako eraginkortasunaz eta iraunkortasunaz ohartzen gara: 1983ko «Haritza» olerki argitaragabeak gogora dakar berriro ere zuhaitz moztu eta txikituaren irudia, eta prosazko testu amaigabe batean haritzondo azpian igarotako une goxoak eta amak haren heriotzaren berri eman zioneko eguna gogoratzen ditu.

Iraganeko paisaia natural hartan, beraz, haritza du o roitzapenik hunkigarriena. Etxearen ondoan eta etxeari erabat loturik agertzen zaigun zuhaitzaren itzalean sortu eta hazi da, eta bertan izan zuen eremu propio bat. Zuhaitz galduaren nostalgiak hara itzultzeko eta han bizitakoa eta sentitutakoa berreskuratzeko nahia pizten dio: «Nahiko nuen berriz itzuli etxe gibeledko haritzaren itzalerat orai dutan adinean, nolako solasak atxikiko zauzkiatan jakiteko» (Prosazko testu argitaragabea).

Bertikaltasuna eta goratasuna dira etxeko haritzaren ezaugari nagusiak, eta horiek, halaber, indarra ematen diote zuhaitzaren irudiari, haren mezu sinbolikoa aiegotuz: «Nola ahantziko diagu hire besoen segurantzia/ Hire neurrien oparotasuna/ Gora eta zabal» (HH, 29 or.). Zuhaitz sendoa, enbor zabal eta adar lodi eta luzekoa, indarra ren eta babesaren sinbolo bilakatzen da, etxearen eta etxekoen babeslea: «Ez eta ere zenbat ekaitz, haize bolada/ Harri erauntsi gaixto jasan eta garaitu hintuen/ Gure etxekoetan nihork ez zezaken kunda» (HH, 29 or.).

Zuhaitzaren bertikaltasuna, ordea, bat-batean hausten da, eta zuhaitzaren goratasunari kontrajarririk irudi berria agertzen da, zuhaitz erori arina, sinbolismo ziklikoaren adierazgarri hau ere. Etxekoek haritz zaharra mozten dute, eta adiskide zaharraren heriotza isila eta ohoregarria kontatzen digu poetak: «Hirur peza/ Eta bospasei zerra/ azkenean/ puskatu haute/ Tzarra-tzarra/ Tronzenezarekin» («Haritza»). Hark baino lehenago zuhaitz moztuaren irudia agertu zuten Gandiagak *Hiru gizon bakarka* liburuan,

eta Lizardik «Zuhaitz etzana» olerkian, eta urrunago joanez, A. Machadoren «A un olmo viejo» olerkiarekin ere badu parekotasunik. Zuhaitzok badute, gainera, ezaugarri komun bat, alegia, ez direla alferrik sakrifikatuak izan. Etxegibeleko haritzaren egurra, Lizardiren zuhaitz etzanarena eta Machadoren zumar lehorrarena bezala, taulak egiteko baliatuko zuten; «taula polliten neurrira plegatu zen» etxeko zoladurak berritzeko (HH, 30 or.). Etxean jarraitzen du eta etxekoen zerbitzurako. Modu horretan zuhaitza ez da erabat hiltzen edo desagertzen, bizimodu berri batean berpizten da. Landare zikloi dagokien moduan, zuhaitzaren iraunkortasuna ziurtatzen da.

Zuhaitza Erdozaintziren paisaia natural guztietako elementu nagusia bada, haritza da guztien artean nobleena, oroitzapenen eta irudipenen sortzailerik handiena. Urrutitik datorkigu haritzaren balio sinbolikoa (Gemikako haritz santua dugu euskaltasunaren sinbolo ezagunetakoa), eta Manex, beste hainbat autore bezala, hartaz baliatuko da sarritan Euskal Herria irudikatzeke. Zuhaitzek eskaintzen dizkiguten irudiak konparaketarako elementu egokiak dira herri baten suspertzea, askapena eta iraunkortasuna aldarrikatu nahi duen autore batentzat: enbor zuzen eta sendoa, enborrari darion izerdia, adar lodi eta zabalak, lurrari eusten dioten sustrai sakonak...

Gure Herri langile honen/ Ukaiak/ Haritz enborrak dira/
Burruka luze baten historian/ Koropilatuak eta/ Enbor-
tuak (NPI, 55 or.)

Hire enborratik adarrak ateratzen ziren bezala
Eskual-Herritik eskual umeak nahi nizkek ateratzen ikusi!
Lodi, azkar, hedadura luzean, mundu zabaleraino.
Hire enborrari adarrak lotuak ziren bezala
Eskual-Herriari eskual umeak nahi nizkek lotuak ikusi!
(/Hire enborratik.../, 1964)

Zuhaitz handia, zuhaitz santua munduaren zentro gisa agertzen zaigu gure poetaren irudimenean, egonkortasunaren eta etorkizunaren sinbolo. Haur garaiko *etxegibeleko haritz* handi, sendo eta babesle haren ametsa berri du behin eta berriro edozein mendi nahiz hiritan aurkitu di-

tuen haritzetan; haietan berraurkitu du izaki handiaren eritmo motelaren lasaitasuna. Baina horri zuhaitz santuaren mito zaharraren ezagutza lotu zaio eta zuhaitza, haritza batik bat, Euskal Herriaren sinbolo ere bilakatu da, euskaldunen indarraren, borrokaeren eta askatasunaren sinbolo.

Poesia humanista

Haurtzaroko mundu lasai, bero eta naturala alde batera utzirik, hiri handiaren eta gizarte modernoaren mundu berria islatzen duten idatziei erreparatuko diegu oraingoan. Nekazal irudi arketipiko euskaldunei hiri-irudiak jarraitu zaizkie Erdozaintziren obran, metropoliaren handitasunaz, azkartasunaz eta desgizontzeaz mintzo zaizkigunak. Bitoriano Gandiagak Madrilez idatzi zuen bezala (*Uda batez Madrilen*, 1977), Manexek Parisko jendeak eta kaleak dakartzkigu.

Hirian idatziriko olerki horiek ez dira bidaia baten kontaketa edo paisaia berri baten deskribapen hutsa, baik eta mundu berri eta handi hark poetarengan piztu zuen erreakzio lirikoa. Ez du gehiago gelako bakardadean idazten, ez da iraganeko paisaia baketsuetan babesten; kalera irteten da, kale, plaza eta geltokitan ibiltzen da, metroan bidaiatzen du, ikusten duen oro idazten, jendeari begira, jende anonimoaren barne munduan sartu nahian.

Hasteko, etxetik joatea drama baten moduan bizi izan du idazleak. Gazte-gaztetatik atzean utzi zituen etxondoa, «aita-ama xaharrak nigarretan, Ama Lurra intzirika» eta Euskal Herria. Etxetik urrunduz amaren altzotik urruntzen zen. Betirako galtzen zuen amaren beroa eta babesa, etxean eta inguruetakoko mendi eta lurretan igarotako haurtzaroren mundu zorionsua, eta mundu arrotz bati aurre egiten zion. Haustura horrek tematika garrantzitsu baterako bide eman du Erdozaintziren olerkigintzan. Haur-denbora zorionsu haren hausturak sorturiko samin eta atsekabe handiaren adierazle dira hainbat idatzi. Herrimina gaitz eta zama pisu baten moduan agertzen da poetaren gazte garaiko olerkietan: «Herritik urrunduz geroz: xortetik garratzena!/ Bihotzean senditu dut trixturaren samina/ Bai ere gorputz

guzian, zamarik pizuen a:/ Gaitz horren inarrosaldi ikaragarriena» («Amentsaren lana», 1958).

Atzerian, etxetik eta amarengandik urrun idatziriko olerkietan sentipen negatiboak aurkitzen ditugu, aurreko atalean ikusitakoei guztiz kontrajarriak. Haustura tematikoarekin batera haustura psikologikoa ere antzematen da hautzaroren mundu naturalaren eta hiriaren mundu berri eta modemoaren artean, iraganaren oñtzapenaren eta orainaren errealitatearen artean. Iraganari bizitza bero, lasai, babestu eta maitasunez beterikoa zegokion. Orainari, aldiz, bakardadea, beldurra, tristezia, mesfidantza. Hiria, atzerria, *anti-paradisua* da. Etxetik kanpo dena da *estranjer lekhu* eta *bide bortitz* («Neure amari», 1950). Poetak ez du gehiago etxearen segurtasunik eta babesik, beldur da, «txori beldurti bat da» (GA, 41 or.), eta galdurik dago. Elizanburu dakarkigu gogora honela dioenean: «Ene sor herritik kanpo iduri ardi bat/ artaldetik baztertua, hantchet laharren artean/ kokatua, ez jakin norat jo eskuin ezker eta/ plauf, etsiturik, lurrerat eroria» (/Zendako jauna?/, 1956-1958).

Hurrengo urteetan Paris handiak bide emango dio poetari tematika berri bat lantzeko, mundu berriaren eta gizarte berriaren inguruan hausnartzeko. Zarata, jendetza, abiadura, askatasun eza... Hiri handiaren gizarte bizitzan barneratzen da, haren funtzionamendua ulertzen saiatzen da, eta aurkitzen dituen alde ilunak ozenki salatzen. Hirian dena da zarata, arrabotsa; eta jendea, arraza, adin eta maila guztietako jendea nahasirik, batetik bestera doa korrrika eta presaka (*un monde d'agités*), kale, metro eta autobusetan tinkatuak elkarri erreparatu gabe.

Zoaz/ Noa/ Goaz/ Harat-Honat/ Hartuak/ Eramanak/
Burtxoratuak/ Goaz/ Karrikan/ Metroan/ Otobusean/
Metatuak/ Tinkatuak/ Estofatuak/ Goaz...

Kaleetako eta bereziki metroko zurrunbiloak eta jendearen joan-etorri eroak poeta zorabiatzen du, *burtxoratzen* du. Izan ere Parisko lur azalaz baino gehiago lurrazpiko hiriaz hitz egiten digute Erdozaintziren idatziek; hainbat metro geltoki eta korridoretan zehar garamatza: Montparnasse, Vavin, Denfert-Rochereau, Alesia, Concorde...

Inspirazio iturri aberatsa da azpi-mundu hori, hausnarke-tarako eta jendearen behaketarako bidea ematen diona. Parisko *lur-sabela* deitzen dio hiri-azpi horri, berriro ere lur emearen eta sabelaren irudia ekarriz. Baina Parisko *lur-sa-bel* horrek sentipen ilun eta ezkorrak baino ez ditu sortzen poetarengan, *bihotzaren ilunbeetan* sentiarazten du («Metroan»). Metroa *giza-bizitasun izpirik* iristen ez den *lurrazpi anonimo tristea* da (GA, 10 or.).

Hiria, metroa, arraza guztietako jende multzo anoni-moen biltokia da, batetik bestera mugimendu eroan dabilena, elkarrengan erreparatu gabe, elkarri metatuak eta aldi berean bakardaderik handiengan. Jendea, gainera, esklaboen modura ekonomi sistema itogarri bati kateaturik bizi da: «Ez dakite, ez dakigu besoak eta zangoak moztu-rik gabiltzala jostatzeko uzten dizkiguten oren laburretan, hatsa hartzeko doia, ilusio baten doia» (GA, 12 or.).

Handi-mandiak eta zanpatuak, aberatsak eta pobreak, agintariak eta jende xehea... bi munduen arteko borroka ekartzen digu Erdozaintziren obrak, batzuen boterea eta nagusitasuna, eta besteen mendekotasuna. Hiriak bi munduak biltzen ditu, bien arteko aldea areagotzen eta sakontzen, eta poetak errealitate krudel honetara hurbildu nahi gaitu, poesia «giza errealitateaz beti mintzo baita» (HH, 15 or.). Beraz, metropoliaren bi aurpegiak ikus ditzakegu. Batetik, auzo eta kale ederrak daude, auto, etxe eta jauregi eder eta aberatsen egontoki; eta bestetik hiri handiaren ateetan geratzen diren auzo xeheak, *miseriaren erresumak*, lantegiak eta errautsez beteriko kaleak... Batetik, arrotasunez eta dotoreziaz kaletik doazen *puxantak*, jende kargudun eta diruduna, sistemaren zaindariak, alegia; eta bestetik, eskaleak, behartsuak... Hiria lurreko marjinetuen topaleku da. Eskalea Erdozaintziren Parisko paisaietan sekula falta ez den personaia da. *Bideko errautsak* dira, jende *on* eta *garbiarentzat* oztopo eta zikinkeria baino ez direnak (HH, 50 or.).

Eta bi mundu horien artean poeta dago, batari eta besteari beha. Bera ez da eskalea, ez da kale bazterrean bizi, badu aterperik, janaririk, adiskiderik... eta halere «eskelaria bezain pobre eta beharretan nabila» (HH, 52 or.). Gandiagak Madrilen egin zuen bezala, gizatasun apur ba-

ten bila dabil gure poeta, eskale baten modura kalez kale. Erdozaintziren obrak gizarte modernoan galtzear diren giza-sentimenduen beharraz hitz egiten digu, maitasunaz, elkartasunaz, giza-loturez, komunikazioaz...

Bilaketa horrek kontenplaziora darama, hiriarena berarena baino, jendearen kontenplaziora. Ondoan duen eta ondotik igarotzen den pertsona anonimo orori begira egotea maite du eta haien ezaugarri fisiko, keinu edo mugimendurik txikiak jasotzen ditu une batez inguruko errealitatea ahaztuz. Deshumanizaziotik eta zatarkeriatik irten nahi balu bezala jendearengan jartzen du begirada eta zehaztasun handiko argazkiak eskaintzen dizkigu. Kallean, ostatueta, tren eta metroetako bagoietan, geltokietan, metroko korridoretan... nonahi dago poetaren arre-ta bereganatzen duenik.

Batzuetan behaketa azkarra da eta jende zerrenda bat ematen digu, leku horietan igarotzen, sartzen, ateratzen, esertzen edo zutitzen direnak..., irakurtzen, erretzen, hitz egiten, besarkatzen, edo besterik gabe begirada galdua doazenak... Beste batzuetan jendartean hautaturiko pertsonen deskribapen zehatza aurkitzen dugu: metroko bagoian edo korridoretan dagoen eskalea, metro nahiz trenean haren ondoan esertzen den emakumea edo gizona...

Jendearen behaketa ez da, ordea, ezaugarri fisiko hutsetara mugatzen. Begi, ile, azal kolore, gorpuzkera nahiz janzkerari buruzko xehetasunez gainera, behaketa sakona egiten du, azaleko ezaugarri horiek gordetzen duten eta iradoki dezaketen barne mundua ezagutzen ahalegintzen da. Pertsona orok «mundu sekretu bat darama berarekin» («Trein Honen Drangadan», 1983) eta mundu horretan, *eresuma* horretan barna bidaiatzea maite du poetak. Haien pozak, kezkek edo atsekabeak ezagutu eta konpartitu nahi lituzke, «ahal banu ixtant bat zure soa ezagutu...» («Metroan»). Eta elkarri hurbildu, komunikatu eta maitasuna agertu nahi eta ezin horretatik sortzen da, hain zuzen ere, poetaren ezintasuna eta ezinegona.

Poesia soziala

Erdozaintziren obraren hirugarren dimentsio hau, aurrekoari oso loturik dagoena, haren alderdirik ezagunena eta zabalduena da seguruenik.

Manex bere garaiari, bere herriari engaiaturik bizi izan den idazlea izan da, eta haren obra herriaren bizi nahiaren eta ezinaren arteko gatazkaren emaitza da. Eleberrian nahiz olerkietan gizartearekiko kezka eta konpromisoa aurkitzen ditugu, kritika zorrotza eta salaketa, bai mundu osoan gudarik eta zapalkuntzarik bizi duten lurraldeei dagokienean, bai hurbiletik bizi duen Euskal Herriko errealitate gatazkatsuari dagokionean.

Internazionalismoak eta antikolonialismoak nazio txikien zapalkuntza eta zatikatzea salatzen eraman dute, beti ere defendatuz haien burujabetasunaren, askatasunaren eta nortasunaren defentsaren aldeko borroka. Giscard d'Estaing-en Frantzia eta Francoren Espainia bezala, gogorra dakartza Vietnam, Palestina, Afrika, Hego Amerikako herrialde pobre eta zapalduak («Non dira Santiagorateko bideak...», HH, 98 or.; «Managuako bideak», 1979), eta gizarte mailaketaren, zapalkuntzaren edota gosetearen biktima izan den lurralde oro. Nazio urrunen zoriaz mintzo zaigu Erdozaintzi, baina beti ere bere herria gogoan, elkarren arteko gizarte edo historia parekotasunak agerian utziz, nazio haiei buruz idaztea gure herriaren egoeraz hausnartzeko aitzakia bailitz.

Gudak, iraultzak, gatazkak... munduan indarkeria eta heriotza da nagusi, eta poetari horrekiko kezka eta konpromisoa pisua eta mingarria gertatzen zaio. Erdozaintziren olerkigintzan etorkizunaren ikuspegi baikorra eta itxaropentsua nagusi bada ere, ezintasun sentimendua handia da, eta zenbait olerki geroari buruzko kezka existentzialen isla dira.

Gaur ilhun duk zeruan/ Lanho beltz batzuek gorde daukuen ilhargia/ Gaur ilhun duk munduan./ Gerla solasek ikaretan/ Ezarri gitie/ Herra solasek tinkatu daukuie/ bihotza.

Aneia,/ Gaur ilhun duk ene bihotzean/ Zeren,/ Mundu guzia/ Entzun baitut (1966).

Antikolonialismoaren eta antikapitalismoaren ideiei loturik, abertzaletasuna dugu Manexen obraren zutabe nagusia eta idatzi gehienen inspirazio iturria. Gazte garai-ko olerkiek Euskal Herriaren irudi erromantikoa agertzen bazuten, berehala protestak eta salaketak jarraitu zitzaizkien. Euskal Herria ez zen dagoeneko euskaldun langile eta zintzoaren paradisu mitikoa. Aitzitik, sufritzen duen, zanpatua den eta banandua izan den Euskal Herri zehatz batez ari zaigu Erdozaintzi. Zazpi probintzietako herria da, jakina, eta etengabe aldarrikatuko du herria banatzen duten mugen suntsiketa, alde batekoak eta bestekoak baten dituzten lokarriak, elkarren arteko anaitasuna, helburu, amets eta historia komunak... («Hil zorian ote gara?», HH, 70 or.; «Neurriak», HH, 82 or.; «Askatasunaren amets zohardia», HH, 120 or.;...). Herria biktima bat da, buruzagi, arrotz eta *puxanteen* biktima, lurraren espekulazioaren biktima. Lurra eta Herria identifikaturik agertzen dira, biak bat dira, zer sakratu bat, naturala eta biziduna. Herriak *erraiak* ditu, eta errealtate gordina bizi duen izaki bizidun bati legozkiokeen adjektiboak darabiltza idazleak: *herri zanpatua* da, *apurtua*, *ukatua*, *urkatua*, *gakotua*, *esteka-tua*, *esplotatua*, *umiliatua*, *hiltzorian* eta *erdi-minetan* dago.

Baina etsipen eta ezintasun adierazpen ororen gaine-
tik, mezu baikorra eta itxaropentsua zabaltzen du:
«Ahantzi nahi ditut etsipen kantuak/ Herri zapaldu ho-
nen intziri-nigarra —dio errepiketana—. Esperantza kan-
tatzen ez naiz asperturik!» (NPI, 66 or.). Izan ere, herria
zutitzen, *iratzartzen*, *oldartzen* ari dela ikusten du, eta bo-
rroka horrek Euskal Herri berri bat, mundu berri bat eka-
rriko duela ziur da («Populu bat...», HH, 63 or.; «Itxarope-
na», BP, 26 or.; «Sinesten dut», NPI, 64 or.). *Mundu berri*
baten itxaropenak iraultza aldarrikatzera darama Erdo-
zaintzi; iraultza da herriaren irtenbide bakarra. Poesia *bu-*
rruka baten elea dela zioen eta berea hala da. Olerki ugari
iraultzarako deiak dira, proklamak, *euskal semeak* zuti eta
kalera irten daitezten, lanari lot dakizkion eta herria bere
gain har dezaten. Ikus, besteak beste: «Mundu zabalera-
ko!» (HH, 46 or.), «Hil zorian...» (HH, 70 or.), «Herri bat»
(HH, 93 or.), «Gure kantuak» (BP, 24 or.; NPI, VIII)...

Poeta bera iraultzailea da; bera ere borroka berean sartua da, bere arma poesia bada ere. Biktima bat da; «Zangoak eta besoak/ Falta ditut/ Ebaki dizkidate», esaten digu («Poeta bat nere erraietan»), Arestiren *Harri eta Herri* gogoratu. Bat egiten du euskal gatazkaren ondorioak pairatzen dituzten biktimekin: herriaren alde borrokatzea hautatu dutenak, presondegietan direnak, ihesean eta klandestinitatean bizi direnak, borrokan bizia eman dutenak... eta oro har zuzenean edo zeharka gizartearen injustiziak sufritzen dituztenak; guztiak dira bere *izerdiaren haurrak* (HH, 117 or.).

Gizarte honetako beste biktima bat, Erdozaintzik bere idatzietan ahazten ez duena, langileria da. Gazte garai-ko olerkietan laborariez mintzo zen batik bat, poetak mi-
resten dituen laborari noble eta trebeez, lurrarekin harremanean eta lurrari loturik bizi direnak. 1960-1970eko hamarkadetatik aurrera, ordea, *langilearen* kontzeptua zabaltzen du, eta dagoeneko langilea ez da soilik baserritarra eta laboraria baizik eta baita lantegietan diharduena ere: «Uzinetako, miagia suerte guzietako langileak.../ Basherrietan egonki eta gogorki lanari eman laborariak...» («Jauna mintzo», 1960). Langileria borrokaren irudi bihurtzen du, eta *mailu kolpe* bakoitza, herriaren indarraren sinbolo, askatasunerako pauso bat da («Behereko lantegietatik», HH, 115 or.). Poesia baliatuko du salatzeke langileen esplotazioa, lan baldintza gogor eta itogariak, *uzinen* itxiera, langabezia... (ik. HHE). Eta halaber, egoera horri kontrajarririk, Iparraldeak jasaten duen turismoaren zabalkundea eta frantses udatiar aberatsen ezaxola eta ezjakina: «udatiar pobreak ez dik irri egiten langilearen atorra zikinaz!» (HHE, 88 or.).

Manex Erdozaintziren idatziek *mundu berri* bat, Euskal Herri berri bat iragartzen digute. Baina ez nolana hiko. European, mundu osoan aintzat hartua izango den *euskal populua* ikusten du, bateratua, beldurrik eta ahalgerik gabea, bere historia eta hizkuntza berreskuratuko duena... Errealitate gatazkatsua gorabehera, poetaren pentsamendu kristauak eta aldi berean sozialistak, eta gizakiarenganako konfiantzak, herri perfektu, ideal eta utopiko

batekin amestera bultzatzen dute: injustiziarik gabea, gorroto eta borrokarik gabea, menperatzaile eta menpekorik gabea... Azken batean, poesia sozialari leporatu izan zaion munduaren nolabaiteko ikuskera manikeoa islatzen digute idatziok, mundua ongi eta gaizki hutsaren artean banatzen duen ikuspegi dualista. Batetik jende on eta zapalduak daude, euskaldun xume, langile eta fededunak, alegia, «gure» herria, «gure» hizkuntza eta «gure» kultura defendatzen dutenak, poeta bera «gu» hōren barnean dagoe-larik. Bestetik, kanpotar zapaltzaile boteretsuak, *puxantak* eta aberatsak, «beren» kultura eta «beren» legea inposatu nahi dutenak.

Poetaren helburu nagusia bere mezu soziala ahalik eta argien eta zuzenen zabaltzea izanik, herriaren gendik ger-tu dauden irudi eta alegorietara jotzen du (ikus, esate bate-rako, *Herri honen eraietan* —1982— olerki alegoriko luzea). Irudi eta sinbolo multzoez osaturiko alegoriak dira, kultur-kodigo batzuen arabera eraikiak, eta irakurleari ezagunak eta ulerterrazak zaizkionak. Gizarteak bizi duen gatazka adierazteko euskal literaturan hain erabiliak izan diren ‘kaiola’, ‘otso beltza’, eta horrelako sinbolo ezagunez gain («Kaiioletan»), naturaren elementuez osaturiko iruditegia aurkitzen dugu, mezu poetikoari izaera sinboliko eta uni-bertsala ematen diotenak: zuhaitza, euskal Lurra, *ur xiripa*, euskal mendiak, harria... Arestian azaltzen genuen bezala, paisaia ilun eta bortitza irudikatzen digu Manexek, eraso-tua eta zanpatua den herri baten alegoria moduan; zeru ilunak, hodeiak, euria, ekaitza, mendi lehorrak... Baina ha-laber, itxaropenerako bidea ikusten duelarik, herria *irat-zartzen eta zutitzen* hasia dela ikusten duelarik, paisaia bera ere argitzen eta koloreztatzen da. Bi olerki ditugu aldaketa hōren adibide: «Herria izerditan» (HH, 78 or.) eta «Euska-diko karrikak» (HH, 112 or.). Poetaren irudimenean, aska-tasuna eta nortasuna galdu duen herriak bizia ere galdu du, izadi zimeldua da, eguzkirik eta kolorerik gabea, ido-rra.... Euskal Herri berri baten ametsak, ordea, iraganaldiko koloreak, natura heze eta emankorra berreskuratzen ditu.

Iragana berdea bazen, oraina, berriz, beltza da, eta etorki-zuna berriro ere berdea izango dela amesten du.

Lurra eta Herria, sortetxea eta hiria, Jainkoa eta aberria, laborariak eta *uzinetako* langileak..., elementu naturalak eta sozialak loturik agertzen zaizkigu Erdozaintziren idatzietan, elkarren osagarri eta ezin bereziak. Naturaren eta herriaren arteko alegoriak, nekazal giroari, hiriaren munduari edota aldarrikapen sozialei dagokien sinbologia, ez dira berriak euskal literaturan. Halako edukiak eta forma poetikoak landu dituzten autoreak izan dira haren aurretik (Aresti, Gandiaga, Lekuona, Lete, Artze...); azken batean gure *imaginario kolektibotik* datorren iruditegia da, nork bere moduan eta helburu jakin batez landu, moldatu edo eraldatu duena. Horien guztien bidetik, Manex Erdozaintzi-Etxarten poesiak sentimenduen, ideia politiko-sozialen eta fede kristauaren sintesia dakar. Errealitate sozialaren protesta eta salaketa ozenarekin batera, bide ematen dio intimismoari, bizitzaren eta gizakiaren izateari buruzko gogoetari (gizakia-natura, gizakia-hiria, gizakia-Jainkoa), errealitatearen zentzuari eta kristautasunari buruzko hausnarketari. Hizkuntza erraz eta zuzenaren atzetik, ke-xuaren eta gizarte salaketaren atzetik, badago sakontze bat, bai hizkuntza poetikoaren erabilerari dagokionean, bai bizitzaren eta gizakiaren izateari buruzko gogoetari dagokionean.

1950-1960ko hamarkaden inguruan plazaratzen hasi ziren idazleen artean kokatu behar dugu Manex Erdozaintzi-Etxart; gizarte eta politika mailako aldakuntza garai batean garatu zirenak, eta kultur aldakuntza baten hastapena eragin zutenak. Aurreko garai eta literatur ereduak haustura jarrera zuen; tradizio erromantikotik eta erlijio kutsuko olerkigintzatik guztiz urrundu gabe, literaturaren berrikuntza zekarren, poesia gai eta molde ezberdinak landuz eta literatura joera eta eredu berriak hautatuz. Iparraldeko kultura mundua ttipiegia suertatzen zitzaion, eta euskara batuaren lehenengo urratsak ematearekin batera, hegoaldeko kultur eta literatur giroarekin zubi bat eraiki nahi izan zuen, edo bederen, zegoen zubi ahula indartu. Haren literatur obrak eta artikuluek 1950-1980

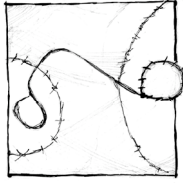
bitarteko Iparraldearen eta oro har Euskal Herriaren lekukotasun paregabea eskaintzen digute, berorietan islaturik aurkitzen baititugu aldakuntza eta garapen garai baten gatazkak, ametsak eta itxaropenak. ♪

1. Artikuluan erabiliko ditugun obren laburdurak: *Hinki-hanka* (HH), *Bizitza pilpirak* (BP), *Nafarroari poema irekia* (NPI), *Herri honen erraietan* (HHE), eta *Gauaren atzekaldean* (GA).
2. Erdozaintzik 1974an Joan Mari Torrealdairen inkestan «Zuk zeinentzako idazten duzu?» galderari emandako erantzuna.
3. Olerkiak berez izenbururik ez duenean, hasierako hitzak jartzen dira barra artean.
4. Etxegibleko haritzari idatziriko olerki horrek Pedro Mari Otaño Barriola idazle zizurkildarraren «Amerikako Panpetan» olerkia dakarkigu gogora, 1900. urtean Argentinan bizi zela idatzia.

Bibliografia

- Azurmendi, J., «Joxe Azurmendi-rekin solasean Manexen poesiaz», *Herriz Herri*, 1984-06-07 (Erdozaintziri buruzko ale berezia).
- Bachelard, G., *La terre et les rêveries du repos*, Ed. José Corti, Paris, 1997.
- Barandiaran, J. M., *Mitología vasca*, Txertoa, 1990.
- Durand, G., *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Dunod, Paris, 1979.
- Duvert, M., «La maison basque, un espace sacré», in *Etxea ou la maison basque*, Lauburu, 1980.
- Eliade, M., *Images et symboles. Essais sur le symbolisme magique-religieux*, Ed. Gallimard, Paris, 1980.
- Jung, C. G., *Arquetipos e inconsciente colectivo*, Paidós, Bartzelona, 1988.
- Lete, X., *Bigarren poema liburua*, Ed. Mensajero, Bilbo, 1974.
- Mounier, E., *Le personnalisme, Que sais je?*, P.U.F., Paris, 1949 (gazt. *Qué es el personalismo*, Ed. Criterio, Buenos Aires, 1956).
- Ortiz-Osés, A., *El matriarcalismo vasco*, Universidad de Deusto, Bilbo, 1988.
- Ortiz-Osés, A., *La Diosa Madre. Interpretación desde la mitología vasca*, Ed. Trotta, Madril, 1996.

Historia bizia

PATXI SARRIEGI

Iñaki Beobideri elkarrizketa

51

Iñaki Beobideri elkarrizketa

•
PATXI SARRIEGI
•

Zumaian (Gipuzkoa) 1934an jaioa, Iñaki Beobideri euskal kultur gintzari eta bereziki kultur sustatzenari lotua bizi izan da. Elkarrizketan zehar bere bizitzaren garai desberdinei errepaso sosegatua eman nahi izan diogu, eta aspaldiko pasarte ezezagunak bezala, hain urrutikoak ez diren gertaerak ere ekarri ditugu gogora, berak bizi izandakoak gogoratzeko asmoz.

Soldadutza egin bitarteko urteetan Zumaiari lotua bizi izan zen arren, geroztik Donostian izan du bizitokia eta era guztietako kultur ekintzak antolatzeke gunea.

Hizketarako gizon atsegina eta baikorra topatu dugu etxera informazio eske hurbildu gatzazkion bakoitzean. Datuak osatze aldera, aspaldiko egunkariak, liburuak, paperak eta era guztietako oharak jarri dizkigu eskura elkarrizketan zehar, urte horietako guztietako pasadizoak hobeto ulertzeko helburuz.

Gerra ondorengo frankismo garaian hezia, euskararekiko grinak eramane zuen, besteak beste, antzerki, liburu, disko eta telebista ekimenak sustatzera. Euskaraz ezer ez zegoen garaian, eta hutsetik sortu beharrean gehienetan.

Lekukotza garrantza bezain itzaropentsua agertu digu zenbaitetan, erakundeen aldetik euskara guztiz alde batera utzia zen arren, euskara bultzatzeko ilusio ikaragarri handia zuten lagunek nola asmatzen zuten momentuan momentuko ekitaldiak aurrera ateratzeko modua; esate batera -

► **Patxi Sarriegi** Euskal Filologian lizentziatua da.

Gema ondorengo giroan euskalgintzan eta kultur sustapenean hutsetik hasi behar zen garaikoa dugu Iñaki Beobide, eta gaur egun gustura gogorarazi dizkigu aspaldiko urteak, ordutik zenbat aurreratu den ikusteak ematen duen pozarekin.

Bere bizitzari egindako errepassoa da ondoko elkarrizketa, euskal kulturarako batere baliabide materialik ez zegoen garaiko testigantza. Eta, hala ere, irakurleak sumatuko duen bezala, euskal kultur hastapenerako garai oparo eta aberatsa; hain zuzen, besteak beste, antzerki, disko, liburu edota telebista ere sortzeraino iritsi zen garaia.

Zumaian jaio zinen 1934an, Gipuzkoako kostaldean beraz; nolakoa zen gogoratzen duzun garai hartako gerra ondorengo giroa?

Haurtzaroko urte haietan euskaldun giroa ez zen erraza, jendea beldurrez bizi baitzen gerra bukatu berritan; etxe guztietan baziren hondamenak. Esate baterako, nire aita zazpi urte nituela ezagutu nuen Bilboko Larrinaga espetxean.

Etxeko hizkuntza zen euskara erabat. Eguneroko bizitzan, Zumaia herria erabat euskaraz bizi zen, baina ez zegoen ikasketarik euskaraz egiterik. Euskal giro aldetik ez zegoen ezer bideratuta.

Gerra ondorengo urte latz haietan askotan ezin zen ia hitz egin ere, eguneroko bizimodua alde horretatik oso gogorra zen. Herriko nagusiak frankismoaren ingurukoak baitziren, mamu asko zeuden.

Aita eta ama Zumaia bertakoak al ziren?

Ama, Angela Agirrezabalaga, zumaiarra zen jaiotzez; aita, Lazaro Beobide, berriz, Azpeitian jaio zen; baina familia osatu zutenetik Zumaian bizi izan ziren beti.

Aita marina merkantean ibiltzen zen, Sotaren barkuetan, oso famatuak ziren. Oso hartueman gutxi izan nuen berarekin, gerrak bete-bete harrapatu zuen eta. Hasiera batean Frantziara ihes egin beharrean izan zen, eta ondoren Bilboko Larrinaga espetxean urte asko eman behar izan zituen. Gazte nintzelarik hil zen.

Ama Zumaia bertakoa zen, eta lau anai-arrebak aurrera ateratzen nahiko lan zeukan. Egia esan, atzera begira jarrita, ez dakit nola moldatzen zen gu denok aurrera ateratzeko, bizimodu latza zen orduan, gaurko ikuspegitik are zailagoa gainera.

Herri euskalduna izanik, frankismo urte horietan kaleko giroan euskaraz egiten al zenuten?

Zumaian lagunarteko giroa euskalduna zen guztiz, kaleko giroan euskara zen gure hizkuntza.

Eskola giroa nolakoa zen?

Erabat erdarazkoa zen, ez zegoen euskaraz egiteko inolako aukerarik. Irakasleak fraideak ziren, baina kanpotarrak denak. Gerora aldatu dira gauzak, jakina, baina urte haietan euskarazko irakaskuntza hutsa zen.

Aurrerago, gaztetan, Maestria Industrial izeneko ikasketa teknikoak burutu zenituen. Nolako oroitzapenak dituzu urte haietatik?

Hamahiru urterekin Zumaiaiko eskolan bukatu eta gero, Bilbora joan nintzen ikasketak egitera. Bost urtez egon nintzen interno, gaur egun barnetegi moduan ezagutzen dena, hemezortzi urte bete nituen arte.

Bilboko eskola giroa den-dena erdarazkoa zen urte haietan, eta normala den bezala, orduan hasi zitzaizkidan sortzen lehenengo kezkek, baita hizkuntzari buruzkoak ere, nerabezaroan.

Oro har oroitzapen onak ditut, egia esan gustuko ikasketak burutu nituen, Maestria Industrial izeneko ikasketak ezin gusturago egin nituen, emaitza onekin gainera. Hemezortzi urterekin.

Ikasketak bukatu zenituenean non hasi zinen lanean?

Zumaian bertan aukera izan nuen lanean hasteko. Orduan bazen Otto Holke izeneko lantegi bat, fresatzeko makinak egiten zituena, alemaniarra, gerratik bueltan etortakoa. Garai hartan fresatzeko makinak egiteko teknika oso aurreratua zeukan, oso bitxia zen. Lantegi dexente ziren orduan, itsasontzietarako motorrak egiten zituzten beste batzuek.

Hala ere, nire ikasketa guztiak mekanika aldetik egin banituen ere, orduko lan egoerak behartuta, lantegi horretan elektrizitateko mekanismo automatikoetarako atea baldu zizkidaten, eta bide berri bat gehiago ireki zidaten.

Han, soldadutzara joateko garaia iritsi arte aritu nintzen, lanean lau bat urtez, eta azkenengo bi urtetan enpresak berak sortu zuen eskola profesionalean irakasle ere aritu nintzen. Suerte hori izan nuen. Goizez lantegian lan

◆
«Irakasleak fraideak ziren, baina kanpotarrak denak. Urte haietan euskarazko irakaskuntza hutsa zen»

◆

egiten nuen, eta arratsaldez eskolak ematen nituen. Izugarritzko esperientzia polita eta aberasgarria izan zen niretzat.

Soldadutza bukatzean Donostiara bizitzera joan zinen orduan. Nolako giroa zegoen?

Soldadutzara joan beharra, nire kasuan, jaioterria galtzeko modua izan zen. Eta soldadutzatik bueltan etxerik gabe aurkitu nintzen, nire familia Donostiara etorri baitzen. Nire anai-arrebak urte horietan etorri ziren Donostiara lanera, eta, ordurako, soldadutzatik bueltatzean nire etxea Donostian zegoen.

Alde Zaharrean bizi nintzen eta nire ekintza guztiak Donostian izan dira beti. Egia esan, herri txiki batetik etorrita halako kolpea hartu nuen hasieran, jende guztia berria zen orduan niretzako. Bi giro desberdinen konfrontazioa bizi izan nuen orduan, frankismoko urte haietan.

Batetik, salbuespenak salbuespen, Donostia bertako giro oso erdalduna bizi zuten batzuek, eta bestetik, inguruko herrietatik etorritako jendearekin izaten genuen giro euskalduna. Euskaraz aritzeko modu eta era bakarra zen, Donostia inguruko herrietatik etorritakoekin errazagoa zen harremanak edukitzea.

EUSKAL KULTURGINTZAKO HASTAPENAK: JARRAI ANTZERKI TALDEA

Euskal kulturgintzan hasi zinen orduan. Ba al zegoen garai hartan inolako aukerarik euskararen alde zeozer egiteko?

Bai, lehenago Zumaian bertan gauzak egiteko posibilitatea bazegoen, bere txikian Oargi Elizaren babesean zebilen erakundearen aldetik batik bat. Euskal giroa sakontzeko posibilitatea bazegoen bertan. Baina benetan euskal kulturgintzan sakontzen, soldadutzatik bueltan hasi nintzen, Donostian Jarrai antzerki taldearen eskutik.

Bizitza luzean zehar euskal kulturgintzan oso alor desberdinak jorratu dituzu, musika eta telebista esate baterako, baina hasiera-hasieran, azaldu duzun bezala, antzerki munduan hasi zinen. Zein urte ziren horiek?

1957ko azken aldera hasi ziren gerora Jarrai antzerki taldea izango zenaren lehen pausoak ematen, Gipuzkoako Foru Aldundiak Donostian zuen «Julio Urkixo» aretoan, Koldo Mitxelenak erabiltzen zuena. Bertan antzerkia egin baino, antzerki testuen irakurketak prestatzen genituen, eta gero irakurketa hauek Liburutegian egiten genituen.

Besteak beste, *Irulearen negarra* Nemesio Etxanizek idatzitakoa edota Lizardiren *Ezkondurik ezin zitekeen mutila* ere bai. Garai hartan Liburutegiko arduraduna zen Jose de Artetxeren laguntza izaten genuen. Liburutegian jende aurrean irakurketak egiteko ez genuen inoiz oztoporik izan.

Jarrai antzerki taldeak zein beste obra antzeztu zituen?

Euskaltzaindiak 1959ko uztailean antolatutako Gipuzkoako Antzerki Taldeen Txapelketarako *Motza herrian* Jose Artolaren bakarrizketa eta Jazinto Karraskedoren *Etxe aldaketa* antzeztu zituen, eta Alegia eta Tolosako taldeekin batera lehen mailakotzat jotzen Jarrai antzerki taldearen lana.

◆
«Hasieran antzerkia egin baino, antzerki testuen irakurketak egiten genituen»

1959an ere, abenduan, *Nor da erruduna* Muñoz Secak idatzi eta Gotzon Egañak euskaratutako lanarekin Antzoki Zaharreko taula gainera igo zen eta 1960an zehar Gipuzkoako beste hainbat herritan antzeztu genuen.

1961ean Antzoki Zaharrean ere, Victor Ruiz de Añibarro egilearen izenez, garai hartan Venezuelan zen Martin Ugalde idazlearen *Ito edo ezkondurik* antzerkia, Nemesio Etxanizek euskaratua, ezagutarazi genuen. Arrasate eta Orion ere antzerki emanaldiak izan genituen.

Zeinek hartzen zenuten parte aktore lanetan? Zein zen zure egitekoa?

Hasiera-hasieratik *Motza herrian* eta *Etxe aldaketa* obretan Jose Mari Aristi, Aurori Urbizu, Igone Egaña, Kar mele Esnal, Miren Tolaretxipi, Marcelino Olaizola, Xabier Goenaga, Juan Antonio Arozena eta Xabierto Goenaga aritu ginen.

Hortik aurrera, *Nor da erruduna* obrarako Edurne Albi-zu, Itziar Olaizola eta Iñaki Agirre batu zitzaizkigun, eta aurrerago *Ertzaina etxean* antzezlanerako Mirari Mujika, Eustakio Sukunza eta Arantza Gurmendi hasi ziren. Ramon Saizarbitoria aurrerago sartu zen, *Bestelakoa* obrarekin, eta berarekin batera ere aurreko guztiez gain Mertxe Uranga eta Peli Uranga aritu ziren.

Koadrila polita biltzen ginen! Xabier Lete bera ere ibili zen beste batean, *Udaberriko gau hartan lorik ez* antzerkia egin genuenean.

Nire egitekoari dagokionez, lehendabizi antzerki hautaketa egiten nuen, gai aldetik eta jende aldetik ere guk egin ahal izateko moduko antzerkia hautatzen nuen. Bigarren pausoa, berriz, antzerki obra horren euskaratzailea aurkitzea zen. Ondoren, kopiak prestatzen nituen, taldekoen laguntzarekin, eta entseguak eta entseguak egin behar izaten genituen, gero baimen guztiakin antzokiratu arte. Bultza eta bultza aritzen nintzen.

FRANKISMO GARAIA, ZENTSURA BETE-BETEKO GARAIA

Zeintzuk ziren diktadura urte haietan erakunde publikoen aldetik jasotzen zenuten tratua, euskarazko antzerkiak ba al zuen oihartzunik?

Toki guztietan udaletxeko talde bat ginela esaten genuen, erdi-egia zen eta! Gure antzerkiak zentsuratik ihes egin zezaten hautatzen genituen, obretan euskal problematikako gaiak ez ziren era esplizitu batean agertzen, nahiz eta guretzat bigarren zentzuan beti euskal gaien ingurukoak izan.

Honen harian, esate baterako, sekula ez zaio txoriari hainbeste kantu eskaini. Badakizu, txoria kaiolan, kaiolatik kanpo... Inoiz ere ez zen preso hitza inon azaltzen, baina bigarren zentzua eta esanahia ulertteraza eta argia zen.

Nikolas Lasarte Donostiako alkate zela Aycart zinegotziak «Club de Teatro» izeneko erakundea sortu eta gu bezalako antzezle amateurrentzat laguntza handia izan zen. Besteak zebiltzan erritmoan ibiltzera behartu gintuen horrek.

Hiru hilabetero ziklo desberdinak antolatzen ziren: Ameriketako antzerkia batean, bestetan Frantziakoa, Italiakoa... Obrak aukeratu, itzuli eta lantzerak behartzen gintuen dinamika horrek. Bultzada handia eman zigun.

Nemesio Etxaniz beti laguntzeko prest zegoen. Azkoitiko zen baina Donostiako Amarako komentu batera kapilau bidali zuten. Erdarazko taldeak bakarrik ibiltzen ziren orduan, guretzat erronka handia zen, besteen mailako antzerkia egin nahi genuen eta.

1962ko apirilean, «Club de Teatro»-ren barruan *Kristalezko iruditxoak*, T. Williams-ek idatzi eta Benantzio Larrartek euskaratua, eman genuen Antzoki Zaharrean. Handik hilabete batzuetara, Euskal Festen barruan, Otea ezizenarekin Telesforo Monzonek idatzitako *Menditarrak* antzez-lana ere taularatu genuen.

Urte haietan euskaraz antzeztea baimendua zen beraz, nola edo hala.

Gu herriz herri ibiltzen ginen behintzat! Garai hartan, gure aurretik bazen antzerki talde bat Donostian, Maria Dolores Agirrek zuzentzen zuena, Euskal Iztundea, eta udako euskal jaietan, sansebastianetan eta santotomasetan antzeztzen zuten.

Lehenengo antzerkia zen, Xabier Letek esaten zuen bezala, garo usaina zuena. Donostiako Udalarena zen, eta horrez gain, Maria Dolores Agirre bere zuzendariak Deklamazio Euskal Eskola ere sortua zuen; gu sortuta ere, jarraitu egin zuten.

Gure kasuan, Jarrairen kasuan ere, antzerkia euskaraz egitea zen gure helburua. Gurea berritzaileagoa zen, gai aldetik batez ere.

ZERUKO ARGIA, EUSKAL PRENTSA BULTZATUZ

Jarraian antzerki taldearen sorrera *Zenku Argia* aldizkariarekin lotua egon al zen? Zer egiten zenuten aldizkarian?

Jarraian antzerki taldea lehenago sortu zen. 1965ean *Gazte naiz* atala sortu genuen, beste batzuen artean, *Zeruko*

Argia-n Ramon Saizarbitoria eta biok; bi urtez, astero biltzen ginen *Gazte naiz* orria egiteko. Jarraikook *Zeruko Argia*-n idazten genuen.

Adibidez, Ramon Saizarbitoria kirolaz idazten hasi eta aurrerago egunean egungo gaiak jorratzen zituen, eta Jarraiko Saizarbitoria izenpean egiten zuen. Beste egunkarrietan erdaraz egiten zena euskaraz egitea zen gure helburua. Nik antzerkiaz idazten nuen, baina beti Joseba Agirre ezizena erabiltzen nuen.

Beste hainbat lagun hasi ziren idazten orduan, gerora kulturgileak eta idazle garrantzitsuak izango zirenak: Mikel Forkada, Arantxa Gurmendi, Xabier Lete, Ibon Sarasola, Mikel Lasa, Xabier Kintana, Mari Karmen Garmendia, J. M. Agirre, Begoña Arregi, Mikel Ugalde, Ane Garin, Miren Olarreaga, Rikardo Arregi...

Han hasi ginen ikasten eta euskal kulturgintzan leku hartzen, nolabait esateko. Gure iritziak zabaltzen. Arestirekin adiskidantza handia izan genuen, Euskaltzaindiko urgazle nintzenez, garai horietan bilkuretara joaten nintzen; antzerki bat ere idatzi zuen guretzat: *Beste mundukoak eta zoro bat*.

Helburua zen euskaraz idaztea. Euskaraz edozer gauzez idatz zitekeela frogatzea. Baita gure arazoak aieratzea ere.

Handik urtebetera, *Hemen, gazteagoak* izeneko azpiatala zabaldu zuten, Zumalabe, Egiguren, Goenaga eta Antton Santamaria kolaboratzaile nagusi zirela. Ramon Saizarbitoria zen orduan ere bultzatzaile nagusia.

◆
«*Zeruko Argia*-n,
Saizarbitoriak
kirola eta
egungo gaiak
jorratzen zituen;
nik antzerkiaz
idazten nuen»
◆

EUSKARAZKO IRRATSAIOAK, EGUNEKO ZERNAHI GAIEZ EGITEA HELBURU

Zer beste ekintza egiten zenituzten Jarraiko lagun horiek?

Larunbat arratsaldeetan nire etxean biltzen ginen taldeko hainbat lagun eta irratirako programak prestatzen genituen. Segura, Arrate eta Loiolara bidaltzen genituen. Era askotako programak egiten genituen: eguneko zernahi

gaiez, helburua euskaraz egitea zen. Noski, oso baliabide urriak genituenez, programak ere oso xumeak ziren, ahal genuena egiten genuen.

Bestalde, antzerki asko euskaratu behar ziren, lan handia zen. Esan beharra dago Seminarioan eta apaizengan aurkitu genuela laguntza handia orduan. Euskara askoz ere landuagoa zuten, denbora gehiago hartzen zuten.

Hutsuneak bete nahi horretan, bada beste zerbait ere aipatu nahi dudana. Hirurogeigarren urtearen hasiera horretan ere disko berezi bat egitea bururatu zitzaigun. Egin beharreko gauza zela eta, bi ipuinez (Dar-Dar eta Makilakixki) osatutako hamabost zentimetroko disko bat egiteari lotu eta egin genuen. Taldeko jendearen artean zereginak banatu genituen.

Hortaz, Donostiako Ser irrati kateko lagunek grabatu, Gráficas Valverdeko Antonio Valverde nagusiak ere (Antononen aita) baietza eman eta azaleko marrazkia berak egin behar izan zuen. Jarraian, «Columbia» Donostian zegoen enpresan biniloa egin eta eskuz esku zabaldu genuen. Geroago, zenbait haur ipuinokin beldurtu edo negar egin zutela jakin genuen, baina aurrera.

Zenbat urtez aritu zineten antzerkia egiten?

Bederatzi urtez, gutxi gorabehera. Iraun zuen bitartean denok oso pozik ginen, benetan esaten dizut. Konfiantza osoa genuen gure artean. Geroago, alderdi politikoak sortu ziren arte. Badakizu, orduan, batzuk alde batera, eta besteok bestera. Normala da gainera horrela izatea.

Hor bukatu zen Jarrai antzerki taldearen ibilera. Emankorra nire ustez. Pentsa ezazu, Zuberoako pastoral bat ere ekarri genuen Trinitate enparantzara, 70 lagun, Etxahun buru zutela. Donostian inoiz ikusi gabeko ekitaldiak ziren... Ez zen inongo laguntzarik.

Honelako ausarkeria asko egiten genituen. Katalanak katalanez egitera ere ekarri genituen. Oso harreman ona genuen Adria Gual taldeko Ricard Salvat zuzendariarekin.

Garai hartan ere, 1964an, Antzez Taldeen Elkarteak sortu genuen; Hegoaldeko 34 talde eta Iparraldeko 12 bildu ginen. *Antzerti* izeneko aldizkaria —kopiagailuan egina, noski, beste baliabiderik ezean— sortu genuen, taldeen jarraipena

eta gure artean obren itzulpenak elkarri pasatzeko. Bizpahiru urtez aritu ginen lan horretan, beti Jarrai utzi gabe.

DISKOGINTZAREN HASIERA: HERRI GOGOIA

60ko hamarkadan antzerkia egiten ari zinetela, zeri ekin zenion 1965. urtearen amaieran?

Joxean Artze etorri zitzaigun ea laguntza emango genion halako musikal bat antolatzeko. Nire lagun Ramon Saizarbitoria izan zen aurkezlea Hernanin antolatu zen jaialdian. Saltsa horietan bagenuen abilezia. Prentsan harriera ona izan zuen eta Donostiara ekartzea pentsatu genuen, Victoria Eugeniara, leku mitikoa zen eta. CATeko jendearekin bagenuen harremana.

Izan ere, urte haietan CATeko Euskal Jaietako batzordean partaide nintzen, eta urtero zer antolatzen zen bage-nekien ordurako. Donostian Trinitate plazan bezala, beste edozein antolaketatan parte hartzen genuen ekitaldiak antolatzen. Hor hasi ziren Donostiako Victoria Eugeniako emanaldiaren ondoren «Ez dok hamairu» sonatua izango zen taldearekin lehen pausoak ematen. Hortik hasi ziren, beren artean ezagutzen eta emanaldiak egiten hasten.

Antzerkiko jendea bakarrik ez ginen biltzen, orduan Arte Garaikideko Euskal Eskola ere sortu nahi zuen Jorge Oteizak. Eskultoreekin batera dantzakoak (Urbeltz) eta musikariak (Mikel Laboa) zebiltzan.

Hortik aurrera, gero Ez Dok Amairu sortu zuten, Azkueren liburu batean jasotako ipuin batean —Martin erre-mentaria— oinarrituta. Gure denon arteko lotura euskaraz sortu nahia izaten zen. Kultura eta hizkuntza mailan ezin zen gehiago itxaron baldintza hobegoen zain.

Urteetako zapalketa bortxaz lehertu zen orduan. Gu denerako prest ginen, eta euskal diskogintzari ekitea erabaki genuen orduan.

Nola hasi zineten aurrerago diskoak grabatzen? Erronka ausartegietan ez al zineten sartzen?

Grabaketak garai hartan Madrilen edo Bartzelonan egiten ziren, eta oso garestiak ziren. Bestalde, Xabier Gere-

ñok diskoetxe bat zeukan Bilbon, Benito Lertxundik lehenengo bi diskoak han egin zituen, CINSAn.

Hor ikusten genuen hutsune handi bat zegoela, baze-
goen zerbait funtzionatzen ez zuena eta beharra gero eta
handiagoa zen. Behar horrek eraginda, Herri Gogoia sortu
zen orduan, kaleko ehundik gora euskaltzaleren artean,

gaur egun egiten den antzera; horrela bildu
zen behar zen dirua, harpidetu ere egiten zi-
relako, eta salmenta minimo bat ziurtatu
egiten zen horrela. Herri elkarte antzeko
zerbait zen: hasiera batean kantari eta tek-
nikarien artean, gero zabaldu egin zen.

◆
«Herri Gogoatik
denak pasatu
ziren: Lete,
Lekuona, Urbeltz,
Irigarai anaiak,
Oskarbi, Laboa...»

◆
Horrela zortzi urtez iraungo zuen aben-
tura hasi zen. Bartzelonan alokatutako ekipo-
ak Urnietara ekarri genituen, Salesianoen
antzokira, hasiera bateko grabaketa mordoia
egiteko. Hortik denak pasatu ziren: Xabier

Lete, Julian Lekuona, Urbeltz, Irigarai anaiak,
Oskarbi, Mikel Laboa... Hamar bat egunez grabaketa pila
egin genuen. Artze anaiek ere txalaparta jo eta baita grabatu
ere egin zuten.

Aurrerago Pako Miangolarrak pisua erosi zuen Donos-
tiako Gros auzoan eta Ameriketatik ekarritako ekipoekin
hor jarraitu genuen grabaketak egiten.

**Zentsura nolakoa zen 70eko hamarkada horretan?
Franco hil arte beste bost urte pasatu behar ziren eta.**

Lehen urteetan zentsura EDIGSAkoek pasatzen zuten,
kantuen hitz guztiak horien babesarekin pasatzen ziren.
Kataluniarrek pasatu behar zuten zentsura errazagoa zen,
urte haietan Euskal Herrian pasa zitekeena baino. Dena
euskaraz eta erdaraz aurkeztu behar zen.

Lehendabiziko diskoak ez ziren agertu Herri Gogoia-
ren izenean; Fraga zegoen orduan Madrilan, eta kasualita-
tez ez zigun baimenik ematen. Baina lehenago esan beza-
la, kataluniarrekin egin genuen tratua, EDIGSArekin, eta
berhala konpondu ginen. Beren diskoetatik bereizteko,
guk EDIGSA-HG jartzen genuen, eta zentsura horrela pa-
satzen genuen. Gestio guztia gurea zen. 200 disko eta ka-
setetik gora atera genituen.

Gogoratzen naiz, beste batean ere, zentsurari amore emateko kantu bati izena aldatu behar izan geniola, eta hitz lerrokada oso bat bere horretan kendu behar izan genuela era nabarmenean. Kontua zen kantua grabatuta genuela ordurako, eta ezin genuela besterik egin. Zentsura pasatzeko, beraz, disko barrenean sartzen genituen hitzen orria beltzez tintatu eta besterik gabe aurrera egin genuen. Benito Lertxundiren disko bat zela ondo gogoan dut.

Zeintzuk bereziki izan zenituen bidelagun abentura horretan? Nola moldatzen zineten zuen artean?

Diskogintzak funtzionatu bazuen lagun askori esker izan zen, oso ondo moldatu ginen. Lehenago adierazi bezala, Pako Miangolarraren laguntza erabakigarria izan zen; pisua erosi zuen Donostiako Gros auzoan, Ameriketatik etorritakoa zen eta diruz ondo zebilen, eta berak erositako ekipoekin egiten genituen grabaketak. Ni hango grabaketen teknikaria nintzen, inprentara azalak egitera joaten zena, diskoak zabaltzen zituena... denetik suertatzen zen.

A u rrago noiz desagertu ziren Herri Gogoia abiarazi zuten baldintzak?

Nik 1980an edo utziko nuen diskogintza. Diskogintzak bere zikloa betea zuen eta gure buruetan telebistak garrantzia eta ospea hartu zuen.

LIBURUGINTZAREN ORDUA: IRAKUR SAILA

Diskogintza ez ezik, liburugintzari ere ekin zenion.

1970-71n Jose Luis Alvarez «Txillardegi», Benito del Valle eta hiruron artean Irakur Saila sortu genuen, eta pare bat urtez liburuxkak atera genituen. Orduan Txillardegi «Larresoro» zen.

Horien artean, batzuk aipatzearren, Imanol Pagolaren *Marx eta erlijioa*, Mikel Lasa eta Amaia Lasaren *Poema bilduma*, Oihenarte-Larresororen *Atsotitzak eta neurtitzak*, Albert Camus-J. M. Agirreren *Arrotza*, Xalbador Garmendiaren *Lurraren kondaira*... Egia esan, era eta gai oso desberdinetako liburuak atera genituen.

Esate baterako aurtengo uztailean hil berri den Agustin Zubikarai ondarnutararen bi antzerki ere argitaratu zenituzten, oker ez banago. Nolako harremana izaten zenuten?

Agustin Zubikarai eta biok Euskaltzaindiko bilkuretan elkar ikusten genuen askotan. Baina bestetik ere bera antzerki munduan erabat sartuta zebilen, bai idazle gisa, baita Ondarruko taldean zuzendari gisa ere.

Betiko borroka bagenuen gure artean gure antzerkia kanpoko zela eta, eta berea bertako gaiei buruzkoa, eta horrela egin zituen, esate baterako, *Bizi garratza* alde bate-tik, eta *Mendu zaharrak*, bestetik, guk liburu batean bildu genituenak.

Agustin Zubikarairen zein beste gairi buruzko liburuak argitaratu zenituzten?

Irakur sailan era desberdinetako gaiak sartu nahi genituen, eta antzerkia ere bai, noski. Baina olerkiak eta ipuinak ere egiten zituen. Sari asko jasotzen zituen eta legezkoa zen bere antzerkiak ere editatzea, gure desberdintasun guztien gainetik. Bera oso irekia zen, eta askotan edukietan bat ez etorri arren, euskara eta aberria ziren beretzako ere garrantzizkoenak.

Euskara aldetik ere izango ziren istiluak behin baino gehiagotan... ala idazleen ortografia, esate baterako, bere horretan uzten al zenuten?

Garai hartan euskararen batasunaren gaia pil-pilean zegoen. Baiona eta Eibarko bilkurak ordukoak ziren eta Agustin Zubikaraik, esate baterako, bizkaieraz idazten zuen, beretzako euskalkiak ziren garrantzitsuagoak.

Gu aurrera begira ibiltzen ginen; garbi ikusten genuen liburuak, egunkariak, testuliburuak eta abar argitaratzeko hizkuntza batura jotzeko beharra. Izugarria zen orduan, ez zegoen ia ezertxo ere. Behar horri erantzun nahi genion nolabait. Agustin Zubikarairenak izan ezik, euskara batuan inprimatzen genituen liburu guztiak, batasunaren zinari jarraituz. Inork ez gintuen horretara behartzen, gure zina zen.

Nola izaten zen idazleengana jotzeko modua? Aukeraketarik egiten al zenuten zein lan inprimatu erabakitzeko?

Ez genuen problema handirik, euskaraz idazteko gai zen oso jende gutxi zen eta urte horietan. Gutxi horien atzetik ibiltzen ginen beti, liburuak euskaratzeko edo beren poemak argitaratzeko eskatuz. Egia esan, eskatu behar izaten genituen gehienetan, animatu ere bai liburuxka horiek prestatzera. Gaur egun, argitaletxeek izango dute zer aukeratu, baina garai hartan sortu egin behar ziren, egoera oso bestelakoa zen.

Koldo Mitxelenak euskararen batasunaren azken araudien berri eman zuen beste liburuxka batean: oinarria, ortografia, hitzen forma, hitz berriak, morfologia eta joskera. Liburu horretan Aita Villasantek euskararen batasunari eskainitako bibliografian *Eusker*a aldizkarian 1920tik aurrera hasten dira gai horri erreferentzia egiten dioten aipamenak. Euskararen batasuna hil ala biziko gaia zen. Nola bizi izan zenuten prozesua?

Gorabehera askorekin. Borroka latzak izan ziren euskara batuaren ibilbidean.

Itzulpen lanak ere badira Irakur Sailean; esate baterako, Bertrand Russellen *Azken iritziak* Eiharalarek burutu zuena, edota Albert Camusen *Arrotza* liburu, J. M. Agirrek euskaratu. Euskaraz idatzi bakarrik ez, baizik eta euskarara liburuak itzultzea, hizkuntza finkatu berrian, ez al zen lan ausartegia?

Betiko zuloan aurkitzen ginen, ez da erraza gaurko ikuspegitik hori dena azaltzea. Ezinean ibiltzen ginen, nolabait esateko, gauzak egiteko irrikaz, alde batetik, baina bitarteko falta nabarmenean bestetik. Zernahi gaiez euskaraz idatzitako liburuak argitaratu nahi genituen orduan, hori zen gure erronka nagusia, eta horretarako, nahitaez, itzulpenetara jo behar genuen.

Gainera, dirurik ez genuen, eta egoera horretan itzultzaileak eta euskaltzaleak aurkitzea ez zen lan makala izaten, ez zen erraza. Baziren bai bazterretan, baina aurkitu behar ziren!

Beste hainbat libururen artean, Oihenarten (1592-1675) *Atsotitzak eta neurtitzak* prestatu zituen Larresorok. Hitzaurrean zera esaten zuen: «Iparraldeko Kondairan, gizon gutxi dago Oihenarte baino goragokorik. Ohore zaigu, beraz, haren euskerazko lanak berriz argitaratzea; eta, hau eginez, bidenabar Zuberoari nahi diogu goratzarre egin».

Larresorok egina hau ere, *Sustrai bila* liburuan, zenbait euskal korapilo askatzen saiatzen zen ordurako euskal deklinabideaz, euskal joskeraz edota aditzaz. Besteak beste, gramatika liburuen lagungarri edo osagarri izan nahi zuen. Honelako liburuen beharra gero eta handiagoa zen, ezta?

Larresoro sinatzen zuen Txillardegik. Bera bezalako gizon gutxi ezagutu ditut, benetan ikaragarria zen bere lanerako gaitasuna. Hizkuntza arloan batez ere zenbat borroka egin duen euskararen alde, hori ordaindu ezinezkoa da.

Pena izugarria da baina ezer gutxi ordaindu diogu; hori da nik daukadan inpresioa. *Sustrai bila* libururak, isil-isilean, arrakasta handia izan zuen; nire ustez, benetan sustrai-sustraietara jotzen zuelako.

Garai hartan euskal liburuen beharra oso handia zen; euskara hobetu nahi zuen edonorentzat, euskal joskera, deklinabidea edota aditza menperatzeko Txillardegik lan ikaragarria egin zuen garai hartan ere, ezer gutxi zegoenean ere.

Ez dut sekula ahaztuko «Julio Urkixo» Foru Aldundiko gelan zenbat lan hartu ziotuen, euskal aditza zela eta adibidez, nire moduko batzuei buruan sartu nahian, beti laguntzeko prest. Horregatik guztiagatik esker ona besterik ezin diot azaldu Jose Luisi, bene-benetan.

Egun hauetan ere, irailaren hasieran, zenbat lagun en omena jasoko omen du, irakurri berri dudan ez. Hiru egunez bere ekintzak aztertzeko asmoa omen dute. Huntaz eta hartaz, izango dute benetan zer aztertu!

◆
« Txillardegiri,
pena da, baina
ezer gutxi
ordaindu diogu;
ikaragarria zen
bere lanerako
gaitasuna»

◆

Xalbador Garmendiak moldatutako *Lurraren kon-
daira* liburuan zientzia kutsuko lanak azaltzen dira: Lu-
rraren hasera; Lurraren barru egitura; Lurraren adina;
Kontinenteak eta ozeanoak; Noiz zer gertatu zen Lu-
rrean... Era guztietako gaiei buruzko liburuak argitarat-
zen zenituzten.

Xalbador Garmendiak *hankasartze* handi bat egin
zuen behin, jarraian azalduko dudana. Izan ere, Maulen
irakaskuntzan aritzen zela eta, hara abiatu eta Jarrai ant-
zerki taldearentzat Albert Camusen *Gizon zuzenak* izenbu-
rutuko zuena euskaratzeko eskatu nion, eta berak serio-se-
rio baietz erantzun!

Berotu edo ondoren *Istoria triste bat* antzerkia sortu
zuen. Geroztik, egia esan, ez zuen bake handirik izan, beti
beregana eskean joaten ginen eta. Xalbador eta euskara,
euskara eta Xalbador, gauza bera izan dira niretzat. Lanpe-
tuta egon arren, Xalbadoren ezetzik ez dut sekula entzun.

Imanol Pagolak *Marx eta erlijioa* izenburu zuen li-
buruan Marxen teoriaren atal asko irakur daitezke eus-
karaz. Zera dio liburuaren sarreran: «Direla urte batzuk,
gure herrian nekez aurkituko genukean batere lotsarik
gabe Jainkoa ukatuko zutenik. Gizartearen giroa bera
nahikoa zen horrelakorik agertzeraz ausartzen zena ezez-
tatu eta eskomikatze. Nunbait seguru geunden!

Gaur bestelakoa da gure egoera. Zenbait anbiente-
tan erraz —errazegi— jainko-eza aitortzen da. Batzuk
kristauen eskaskeriak direla medio —Eleizan agintea
daukatenenak bereziki— krisi baten ondoren hortara
heldu badira, besteak horrelako samintasunik gabe pau-
so hori eman dutela deritzat».

Aldaketa garaia ziren beraz.

Garaia izango zen, baina jipoi ederrak jaso zituela go-
goan dut. Gure eginbeharra zen. Ausartegiak? Ez dut uste.

Pentsa ezazu garai hartako pentsaeran ez zela ulerte-
rraza marxismoaz idaztea; urte horietan kontu berria zen
hori, eta askori ez zitzaion ondo irudituko, hainbatentzat
ez zen ondo ikusia ziur. Baina, aldi berean, beharrezkoa
zen gure ustez, euskara mundu berrietara ireki behar zen.

EUSKARAZKO LEHENENGO ENTZIKLOPEDIA ABIAN

Honen ildotik, aipatu ez dugun gaia lehenengo entziklopediena da. Nola sortu ziren? Oraingoan burutazio ausarta izan zenuten.

1968an Bartzelonako Timun Mas argitaletxearen aldeari jarraituz «Margo ederdun entziklopedia» bultzatzeko aukera izan nuen. On Manuel Lekuona izan zen euskararen bateragilea.

Izan zuen harrera paregabea ikusiz, 1971n beste bilduma bati heldu nion, «Gauza harrigarriak» hain zuzen, Valentziako Gaisa argitaletxearen bidez kaleratutakoa. Liburu eder eta mardulak ziren, marrazki eta argazki askorekin hornituak. Ikastolekin batera zetozen eta gazteei eskainiak ziren.

Handik eta hemendik bide asko urratu beharra zegoen. Gaur egun marrazki bizidunak euskaraz egiten dituenik bada adibidez, orduan ez bezala. Zorionez euskarak jarraitzaile asko ditu gaur egun, gutxiegi oraindik batzuentzat hala ere. Garai berean, asko kostata baina *Printze txikia* edota Asterixen lehen lau liburuak euskaratzeko baimena lortu eta kaleratu genituen. Pentsa nolako aldaketak gertatu diren!

Hori dela eta hamarkada berriak proiektu berriak ekarri zituen, beste giroa sumatzen zen dagoeneko.

Ordurako telebistarako amorrua zegoen. Momentu hartan Gipuzkoako Diputazioan Dantza, Antzerki eta Ahozko Literaturako arduraduna nintzen. Hilean behin kultur ekitaldiak antolatzeko biltzen ginen, eta bakoitzak dirua nondik atera ibiltzen ginen.

Orduan ere sortu zen Euskal Dantzarien Biltzarreko idazkaria nintzen. Eta orduan ere eman ziren euskarazko telebista sortzeko lehenengo pausoak.

EUSKARAZKO TELEBISTA SORTZEKO HASTAPENAK

Nolakoa izan zen euskarazko telebistaren sorkuntzaren garai hori? Mila oztopoz betetako bidea gertatu al zen?

Orduan Diputazioko Araluze notarioari burua berotua genion nola edo hala telebista bat behar genuela, euskaraz egiteko. Telenorte bazegoen, eta Jaizkibel mendian antenak zituenez, hasiera batean kokapena Jaizkibel magalean pentsatu zen, Hondarribian, Diputazioak zituen lokal batzuetan. Pare bat ordu edo lortu nahi genituen astean. Eskola sortu nahi genuen lehenbizi. Pentsa ezazu orduko prentsan ere, 1979an, atera zela Hondarribia izan zitekeela euskarazko telebistaren kokalekua.

La Voz de España orduko kazetak, 1979ko urriaren 6ko alean zera atera zuen: «Para el próximo año primera promoción de la escuela de TV vasca. Desde hace algún tiempo, fuertes rumores indicaban la próxima creación de una escuela de televisión vasca en las inmediaciones de San Sebastián... La escuela, paso imprescindible... La primera promoción el próximo año...».

Orduko asmoak eta zurrumurruak ziren, prentsan ere ateratzen zirenak. Azkenean, Diputazioko Kulturaren inguruko jendea hartu nuen, Imanol Olaizola buru zela, eta Euskaltzaindiko Juan San Martin ere bai, eta beste pare bat diputatu, eta Italiara joan ginen, han zeuden telebista pirata pila ikustera. Zein kostu zuen ikustera, Diputazioaren eta Euskaltzaindiaren bidetik gindoazen.

Esperientzia horren ondoren zer etorri zen? Noiz gauzatu ziren gaur egun ezagutzen dugun Euskal Telebistaren sorrerako lehen pausoak?

Gero Eusko Jaurlaritzak sortu zenean, Ramon Labaien kontseilari izendatu zuten eta bere aholkulari gisa ibili nintzen. Orduan Donostiako Prim kalean sortu zen «Irrati Telebista Eskola». Bikoizleak, telebistako aurkezleak eta irrati esatariak prestatu ziren lokal horretan. Euskaraz irrati nagusia Loiola Irratia zen, eta ez zegoen hainbeste jende trebaturik: gidoigileak, aurkezleak, kazetariak... Gaur egungo aurkezle asko ere handik pasatu ziren.

Prim kalean ezagutu nituen aurpegi asko ikusi ditut aurrerago telebistan. Irrati eta bikoizketarako ahots ezagun asko sumatu ditut geroztik. Pozarren benetan. Pauso txiki hark, itxuraz, zenbaiten nahiak berpiztu zituen, ez alferrik.

Ikasketak beharrezkoak ziren, baina nolakoak? Nor zegoen prestatuta hutsetik hasi beharreko proiektu berriari ardura hori hartzeko?

1981ean Xabier Mendiguren Bereziartuk bi ikastaro antolatu zituen. Bikoizketako jendea Madrildik etorri zen. Xabier Elorriaga ere, gaur egun aktore lanetan dabilena,artzelonalatik etorriarazi genuen eta gidaritzaz lanetan aritu zen.

Gero 1982an Lakuan, Jaurlaritzaren sotanoetan «Hamburg Consulting»-en eskutik, errealizazio, kamara eta teknikari-entzako lehenengo ikastaroa egin zuten. 82an ere, abuztuan, hiru hilabetetan espezialitate guztietako jendea hiru hilabetez aritu zen. Hanburgo bertako estudioetan egon ginen 40 bat lagun (5 talde, 8 ingurukoak).

Bueltan Euskal Telebista sortu zen, etxea bukatu gabe ere, emititzen hasi ginen gauerdian, urtarrilaren 1ean. Aldaketa ederrak izan dira geroztik, ederki saiatu eta gero, baita gogotik ikasi ere!

Jubilatu eta gero ere inoiz gelditu al zara kultur ekimenen laguntzan?

Zaila da benetan gelditzea sasoiaren den bitartean! Orain dela lau urte Localia Gipuzkoako sorreran ere ibili naiz, emititzen hasi arte; jendearen aukeraketan eta beste hainbat lanetan. Orain 2 urte ere Mendaro Telebistan ere bai, ezer ez zegoenean, martxan jartzeko garaian.

GARAI BATEKO EGOERA ETA GAUR EGUNGOA

Gaurko perspektibatik urte hauetan guztietan sortuz joan den euskal kulturgintzaren bilakaera nola ikusten duzu?

Liburugintzan, esate baterako, editorial bat mugitzen zen orduan, Zarauzko Kulixka Sorta. Tarteka-tarteka liburu bakar batzuk ateratzen zituen euskaraz. Gero aldizkari batzuk ere baziren, baina Elizaren ingurukoak, komentuen ingurukoak. Horiek ziren zeuden gauza guztiak. Ez zegoen beste ezer. Beste mota bateko liburuak, alegia, garaian garaiko gaiak jorratzen zituztenak, oso gutxi ziren. Hura basamortua zen!

Orduan, garai bateko egoerarekin gaur egungoa ez dago konparatzerik, ikaragarri aldatu baita dena. Aldaketa izugarria izan da. Editorial ugari daude, eta horientzako problema, seguruenera, behar hainbat irakurlearen falta izango da gaur egun. Irakurlearen neurria, baina ez, garai batean bezala, idazten ez duenik ez dagoela. Orduan, militantismoari esker salmenta errazagoa zen beharbada. Gaur egun, hala ere, beste aberastasuna dago, eta hori da pozgarria. Beste neurri batean gabilitza.

Espero zitekeenez, liburugintzaren kasuan bezala, irratigintzak ere izan al zuen hain bilakaera nabarmenik?

Irrati bakarra zegoen bere osotasunean garatua, logikaz irratigintzak garatu beharra zeukan. Komertzialki ere bideragarria ikusten zen egun osoz euskaraz arituko zen irrati bat garatzea, euskaraz zernahi gai erabiliz. Apaizek baimenak lortzen zituzten... Gaur egun, zorionez, Euskal Herriko lurralde guztietarako bakarrik ez, baizik eta lurralde bakoitzean ere bertako euskarazko irratia badago, bat baino gehiago zenbait kasutan ere. Aukerak asko ugaltu dira.

Beharbada telebistaren kasuan motelago goaz, zailagoa da egoera.

Beste mundu bat da. Euskal Telebista 24 orduz ari da euskaraz emititzen, jende multzo handia ari da profesionalki lan honetan. Gidoigileak sortuz joan dira, produkzio etxeak ETBtik kanpo bere koadro guztiekin ere hor daude...

Telebistan aurrerapauso handiagoa ematea ez da erraza izango, diruz oso garestia delako sistema. Sortzen diren herri telebistek ez daukate posibilitaterik jendez eta ekipamenduz egunean egunekoa jarraitzeko...

Salbuespenak badira, zorionez, Goiena Telebista esate baterako.

Oro har, tokian tokiko telebistek ere zertxobait euskaraz egiten dute, eta euskarazko eskaintza ugarituz doa, nahiz eta diru arazoak tarteko diren.

Gerora begira, euskarazkoa litzatekeen Euskal Herri mailako telebista berria sortzeko baldintzak egonez gero, zein gairen inguruan ikusiko zenuke bideragarrien

proiektu berri hori: informazio oro k o rrekoa, kirolen in- gunuan...?

Ez da erraza izango. Audientziak, diruak, bere mugak ditu eta kirolari gehiago lotua izanez gero, esate baterako, kirolarekin bakarrik zaila izango da telebista bat mantentzea. Bestalde, negarg a rria ere litzateke telezaborra egitera joatea ikuslearen izenean, batez ere, diru publikoa bitarteko delarik.

Dudarik gabe, kultur arloan badago oraindik zere gina. Audientzia asko igoko litzateke? Seguruenera ez, baina badago dirua non inbertitu, eta emaitzak aurrerago etorriko lirateke.

Zinema mundua izan daiteke kontrapuntua gaur egun. Oso zaila gertatzen ari da ohiko aretoetan euskarazko filmak normaltasunez ikusi ahal izatea.

Erabat garesti ateratzen da. Orain ateratako lege baten arabera telebista guztiek aurrekontuaren ehuneko bosta zinema produkzioari eskaini beharko diote... Nabaritu beharko litzateke horren eragina. Egia esateko, zinema munduko egoera oraindik ere goibel ikusten dut, kostatuko da aurrerapauso sendoak ematea.

AUTODIDAKTA, HALABEHARREZ

Autodidakta izan zara lan askotan, beharrak eraginda beharbada. Gaur egun ere beharrezkoa ikusten al duzu autodidaktismo hori?

Zortzi urtez antzerkian ibili ginenean ere, esate baterako, euskaraz egin beharrak eragindako ekintzak izan dira beti. Eta besterik ez baitzegoen, guk asmatu behar genituen lanak nola egin eta ateak nola ireki.

Beti euskaraz egiteko helburuz ari ginen. Eta antzerkia, arte diziplina baino, euskararekiko beharra zen gure diziplina. Denboraren poderioz, hala ere, hobetuz ere joan ginen.

Aurrerago, prozesu bakoitzak zer eskatzen zuen ikasiz joan ginen, halabeharrez: berdin diskogintzan, edizioan edota telebistan ere. Pausoz pauso genbiltzala joan ginen ikasiz.

Gaur egun, noski, beste garai batzuk dira. Zorionez ikastolak sortu ziren. Garaiko beste gauzak bezala herritarren ekimenari esker, banaka-banaka, herriz herri. Inge-niaritzan euskaraz irakasten ari direnak ere badira, batzuek oraindik sinetsi nahi ez badute ere, egia bilakatu da.

Zure ustez, zein leku du euskal kulturgintzak gaur egun euskaldunen artean gure gizartean?

Euskalduna izatea, euskararik gabe, ez dut ikusten. Pluralismoa euskararik gabe zer da? Garai batean, gure ekintza guztiak bitartekoak izan dira beti euskaraz aritzeko eta aurrera ateratzeko.

Euskal kantagintza berrian ere, joaten ginenok musikazale baino euskaltzaleak ginen. Kantua bitartekoa zen, han esaten ziren gauzak beste inon ez baitziren esaten, ez zeuden esaterik, ez musikan, egunkarietan, ez inon. Gaur egungo euskal kulturgintzak kalitatearen bidetik jo beharko du, ezinbestez.

Urte hauetan guztietan euskal kulturgintzaren garapenean politikak nolako eragina izan du frankismo bukaeratik aurrera? Beti egozten zaio politikari jendea banatzen duela.

Hala da. Frankismo ondorengo politikak ekarri duena, besteak beste, zatiketa izan da. Lehenago, Franco hil arte, etsaia bera zen, bakarra. Hil zenez geroztik elkarren aurka ibili gara maizegi, eta sakabanatuta. Beharbada, kultur arlo bakoitzean gehiago sakonduz, taldekeria alde batera utzi beharrekoa zen.

Baina dena ez da horrelakoa izan, oso aldaketa positiboak ere izan dira. Ez dago ukatzerik euskal kulturara diru eta baliabide asko etorri direla, politikaren bidez hain zuzen, eta hori oso lagungarria eta garrantzitsua izan da, zer esanik ez, liburugintzan edota telebistarako ere.

Eta nolakoa behar luke aurrerantzean XXI. mende berriko euskal kulturgintzaren lehentasuna?

Lehenago esaten nuenaren ildotik, gerora edukia gero eta gehiago zaindu beharko da, euskaraz ematen den guz-

◆
«Pluralismoa,
euskararik gabe,
zer da?»

tia irentsi gabe. Kultur produktuek kalitate aldetik gero eta hobeak izan beharko dute arrakasta izateko, eta horretan, noski, politikak ere bidea eman beharko du interesgarri eta beharrezkoak diren ekimenak diruz laguntzeko.

Nik dakidala, komunikabideetan elkarrizketa gutxi egin dizkizute urte hauetan guztietan zehar... ez zara oso p restua izan elkarrizketak eskaintzeko. Zer dela eta?

Badakizu, nire burua agertzea ez zait gustatu inoiz, eta elkarrizketetatik aparte egon izan naiz. Egia esateko, ekintza gizona naiz gehiago, beti lanen atzean ibili naiz gehiago. Hala sentitu naiz behintzat.

Askotan zera iruditu zait, laguntzeko baino elkarrenganako konfiantza galtzeko balio izan dutela deklarazio askok, eta hori saihestu nahi izan dut beti.

EUSKAL KULTURGILE DESBERDINEKIN IZANDAKO PASADIZOAK

Urte askotan oso momentu desberdinetan euskal kulturgile edota bestelako pertsonaia ezagunekin ha maika bizipen edukitzeko aukera izango zenuenez, ondoko galderetan horixe eskatuko dizut, hain zuzen, pertsonaia horiekin izandako hainbat pasadizo konta ditzazula.

Horri heldu baino lehen, hizketan ari gara garai bateko hainbat konturi buruz eta bitxi-bitxia den kontu bat etorri zait burura oraintxe, pasatu gabe utzi nahi ez nukeena. *Zeruko Argia* aldizkarian genbiltzan garai haietan, besteak gutxi zirela, beste gauza bat gehiagori ere heldu behar izan genion.

Izan ere, kaputxinoek beraiek, astekariaz gain haurrentzako gehigarri bat ere euskaraz egiteko baimena baitzuten. Komiki edo tebeo tankerako bat. Harpidetza bidez zabaldua batik bat, beherakada batean zihoala eta, *Pan-Pin* osatu eta zabaltzeari ekin genion Jarraiko zenbaitek. Horretan, beharbada, ez dago ezer berezirik, baina bai, ordea, diruzaina nor genuen: Banco de Vizcayako zuzendaria bera!

Gipuzkoako Foru Aldundiko buru izango zena, isil-isilean kontuak eraman eta zorrak ordaintzen aritzen zen, besteak beste. Zeinek esango eta pentsatuko zuen? Xabier Aizarna mauskaldun eta abertzalea izan zen pertsona hori!

Gainontzean, izenak ematea gogortxo egiten zait, ahaztuko ditudanengatik. Jarrai taldearen inguruko izenak dagoeneko elkarrizketan zehar emanak daude. Baina beste batzuk aipatze aldera, hirukote bitxi bat ez nuke aipatu gabe utzi nahi: Koldo Mitxelena, Joxe Migel Zumalabe (aita) eta Karlos Santamaria. Oso goian ikusi izan nituen beti; baina, egia esan, laguntzeko beti prest zeuden pertsonak ziren, ez hori bakarrik, baita beren babesa eman ere egiten zutenak.

Ne ronek proposatuko dizkizut pertsonaia batzuk, elkarrizketan zehar bertan beste momentu batean zuk aipatutakoak, errazago gerta dakizun; esate baterako, Karmele Esnal.

Jarrai taldearen sorreratik beti lanerako prest aurkitu izan nituenen artean Karmele Esnalekin topo egina ahaztu ezinezkoa dut.

Ikastolak sortu baino lehen ere ezagutu ahal izan nuen nik andereño bezala, Donostiako Artzai Onaren eliza eta gaur egungo Koldo Mitxelena izeneko Kulturune edo Liburutegi izkinan. Lehen solairuan, etxeko bi gela atondu eta neska-mutilez beteta, denak lurtean eserita, euskararekiko lehen pausoak ematen, horrelaxe gogoratzen dut. Beti Gobernu Zibileko begiraleen zain egon ohi zen, beldurrak airean askotan.

Baina bera bakarrik ez, tarteka kolaboratzaile ezin hobe izaten zuen ondoan: Nemesio Etxaniz apaiza, ipuin eta kantuzko pedagogi bide berriak ireki nahian aritzen zena, taldeko eginkizun guztietan laguntza paregabea emanez.

Oso-oso lanpetuta egonda ere, inoiz ere ez nion entzun ere egin lan bat berari ezezkoa ematen. Oriotar kasta gogorrekoa zen gero! Ikastolak sortu zirenerako berak bide luzea egina zuen euskal irakaskuntzan eta langintza horretan jarraitu du beti leial eta asperrezin.

Juan Antonio Arozena, elkarrizketa hasieran aipatutako gizona da.

Oiartuar txistulari trebea, beti inguruan sumatzen nuen. Txistulari Elkartea aurrera atera nahian makina bat lan egindako gizona da, txistulari trebe bezala beti sariketarako prestakuntzan ere aritutakoa; Jarrai taldearen sorreratik beti zernahitarako prest egondakoa.

Euskara eta planta oneko gizona, bera izan zen gure antzekizunetako galaia, gazteagoak etorri ziren arte, jakina. Xabier Goenaga, Ramon Saizarbitoria eta abar. Parez pare ere Aurori Urbizu, Itziar Olaizola, Mirari Mujika (gaur egun Juan Antonio Arozena renemaztea), edota Arantza Gurmendia, gaur egun ere euskal antzerkiari lotuta dagoena.

Xabier Gereño. Orain urtebete *Jakin*-en bertan egindako elkarrizketa luzean aitortzen zuenez, euskara batua noiz egingo itxaroten egon zen liburuak agitaratu ahal izateko.

Xabier Gereño dut ahaztu ezinezko beste pertsonaia bat. Beti euskal kutsuko gaiak bultzatzen zebilen, horren inguruan ezagutu dut beti. Bilboko Deustu auzoan zuen etxebizitzatik zenbatetan pasatzen ote ginen oroitzea zaila izango da hainbeste urte pasatu eta gero, baina bai, askotan izaten ginen bere etxean.

Bilbo ez ezik Euskal Herri osoko kultur ingurunean mugitu izan da beti, asperrezina izan da, bene-benetako txingurria. Txistulariak, dantzariak, idazleak, musikariak, kantariak... era guztietako kulturgintzari lotua bizi izan da beti.

Euskal diskogintzan ere bere CINSA etxea izan genuen gidari, Euskal Kantu sariketak, *Txistulari* aldizkaria, *Dantzari* aldizkaria... denari heltzen zion eta denetarako denbora eta adorea aurkitzen zuen. Tratu errazeko gizona izan da beti. Euskaldunok disputerako eta ezin ikusirako dugun joera kontuan hartuta, bakar bati entzun nahi nioke ea Xabierrekin inoiz disputerik edo istilurik izan duen. Horrelakoa izan da beti, bera beti bere bidetik, bide zahar eta berriak urratuz.

Juan San Martin. Aurreko galdera batean aipatu duzun gizona da, belaunaldi berrientzako agian ezezaguna izan daitekeena.

Txingumi bitxitzat jo izan dut beti Juan San Martin eibartarra. Beti laguntzeko prest eta beti lanean. Ez dut bere ekintzarik aipatuko, lotsagarri ez dudalako gelditu nahi, hain zuzen; egin dituen erdiak ere ez baititut ezagutu ere egingo!

Isil-isilean eta bakarka, Juan San Martinek hizkuntzari eta herriari begira egin dituen guztiak noizbait norbaitek idatzirik utziko dituela besterik ez nuke nahi, horixe merezi du eta.

Kantari asko gertutik ezagutu ahal izango zenituen. Mikel Laboa, esate baterako, hastapenetatik.

Aprobetxatu nahi nuke gizon maitagarri honi aipamen labur bat egiteko, Mikel Laboa kantariari hain zuzen. Medikuntza ikasten ari zen aspaldiko garai haietan ezagutu nuen, bere gitarrarekin noski.

Ez dut sekula ahaztuko garai hartako zintu bat eta dozena bat kantu. Euskal kantu zaharrak (berriak guretzat) eta Hego Ameriketako beste zenbait tartean. Bere erreperitorio jakin eta atsegina. Zenbat solasaldi izan ote genituen (Mari Sol bere emaztearen pazientzia guztiarekin), beti berdinak baina, aldi berean, beti desberdinak.

Gogoan dut behin magnetoskopio amateur batean halamoduz egin genuen grabaketa, ondoren Iparaldean Azken izenarekin nola argitaratu genuen. Geroago diskoak banan-banan Hegoaldera ekarrita, eskuz esku nola zabaldu genituen. Ximun Haranen laguntzaz Musee Basque izenarekin, eta baita Jacques Abeberriri esker ere, Miarritzeko diskoetxearen laguntzaz egin ahal izan genuen, euskal diskogintzari lotua baitzen.

Mikel Laboak, bestalde, abantaila handi bat du, kantu berbera ere beti eboluzioan daramala; horixe gehitu nahi nuke euskal kantari bikain honen inguruan.

Urte hauetan guztietan momentu atsegin asko izango zenituen, noski. Izango da, beharbada, orriotara ekarri nahi duzun baten bat.

◆
«Txingurri
bitxitzat jo izan
dut beti Juan
San Martin. Beti
laguntzeko prest
eta beti lanean»

Orokorrean egindako gauza guztietan sentsazioak beti onak izan dira, onak ziren garai batean ere. Tarte bat betetzen ari ginela sentitzen genuen. Pasadizo asko izan dira atseginak, baina nahiago dut horrela orokorrean uztea, hain zuzen, benetan asetzen ninduen betetzen ari ginen zuloa zelako; momentu askotan, euskaraz ezer gutxi zegoen tokian, egiten genuenarekin, zerbait bazela sentitzea. Gainera, oso harrera ona izaten zuten egiten genituen hainbat lanek. Sentsazio onak ziren benetan.

Aldiz, gaur egun ere gogoratzea ikaragarri kostatzen zaizun pasarterik ere bizi izango zenuen behin baino gehiagotan, ezta?

Gehien bat zentsurako borroka guztiak aipatuko nituzke, eta Madrildik jasotako isunak eta espetxeak. Esate baterako, Txillardegik ikastoletarako prestatutako matematika liburu bat (*Multzoen teoria*, haurrek erabiltzeko) zentsuratik pasatu gabe argitaratu genuelako, garai hartako milioi bat pezetako isuna jarri zidaten, hain zuzen, zentsura pasatu ez genuelako, ez edukia desagokitzat jotzen zutelako.

Ikastoletako lehenengo urteak ziren, eta material beharra ikaragarria zen urte horietan. Zer espero behar nuen haurrentzako matematika liburu batengatik horrelako isunik jasoko nuenik? Baina, Fraga Iribarnek ez zituen horrelakoak erraz pasatzen uzten. Bistakoa da.

Beste batean ere, Donostiako Okendo kalean ospatzen ziren Euskal Festetan, beste isun bat jarri zidaten, bitxia hau ere. Izan ere, Gobernu Zibilarekin gure eztabaidak genituela eta, urte batez antolatzen zen euskal liburuen erakusketa batean ez parte hartzea erabaki genuen, hau da, gure argitaletxea ez zen erakusketa horretara aurkeztu, besterik gabe.

Gure jarrera ez zitzaien gustatu, nonbait, eta ez aurkezteagatik isuna jarri zidaten orduan ere; ezer txarrik ez genuen egin, beren esanak eta aginduak ez jarraitzea baizik. Pentsa ezazu beraiek ez onartutako liburuak aurkeztu izan bagenitu erakusketan, adibidez, zentsuratik pasatu gabekoak edota zentsurak ez baimendutakoak... Zer jasoko genuen orduan?

Horrelakoak ditut gaur egun gogoratu ere nahi ez nituzkeen pasarteak, askotan gaurko perspektibatik erridiku-luak gertatzen baitzaizkit kontatzeko ere!

Baina gertatutakoak dira...

Bai, noski, baina horrelakoetan, batez ere, konturatzen zara denbora zein azkar doan, eta mantsoago joango balitz ere ez ginateke penatuko, ezta? Gertatuak zaizkit horrelako pasadizo asko, baina batzuetan gogoratzerik ere ez dute ia merezi. Aurrera ere begiratu behar da eta.

A u r r e r a b e g i r a d e z a g u n , b a d a . G e r o r a , e u s k a r a r i n o l a k o e t o r k i z u n a a u r r e i k u s t e n d i o z u d a t o z e n u t e e t a n ?

Egia esateko, zaila. Oraindik ere nahiz eta ikastoletan eta unibertsitatean aurrerapauso sendoak eman dituen, Iparraldean, Nafarroan edota Araban bertan ere zenbait tokitan gure hasierako garai berberetan ikusten ditut oraindik, laguntza guztiak ukatuta iraun beharrean.

Horrela bizi dira oraindik eta egoera horretan nekeza izango da benetako aurrerapauso erabakigarriak ematea.

Bitartean altxorra handitzen ari dela gurean, lurralde euskaldunetan? Dударik ez dago horrela dela, euskara gero eta jende gehiagok erabiltzen du, egia da, baina ez egia osoa. Oraindik ere Xabier Mendiguren Bereziartu bezalako euskaltzale finek badute non lan egin; Kontseiluko buruak aspertzeko betarik ez duela izango iruditzen zait urte askotan, horixe da errealitatea.

E t a E u s k a l H e r r i a r i n o l a k o e t o r k i z u n a a n t z e m a t e n d i o z u h a i n b a t u r t e b a r r u ?

Egoera lehen baino hobea da, gogoan dut gure txikitako garai haietan beldurra zela nagusi. Egun, berriz, gazte asko eta asko dira zer nahi duten garbi ikusten dutenak, eta ez daude isilik egoteko. Lehen isilik egon behar zen.

Orain dela gutxi egin dioten omenaldia aitzakia hartuta, elkarrizketa batean Txillardegik aitortzen zenez, lanean jarraitzea errealitatean ~~ik~~ lotura ez galtzeko bidea suertatu zaio. Urteetan aurrera zoazen neurrian, nola bizi izan duzu lanarekiko lotura hori zure kasuan?

Lan asko egina naiz urtetan, baina adin batera iritsita eta inguruan jende oso trebatua gero eta gehiago dagoela ikusirik, egia esan, gustura hartzen da atsedena; kultur arlo guztietan jende oso ikasia datorrela sumatzen delako gainera!

Bukatze aldera, ba al duzu ezer eransteko, elkarrizketan zehar ahaztuxea utzi duguna ala nabarmendu nahi zenukeena?

Pluralismoa eta globalizazioa bezalako kontzeptuak askok hitzetik hortzera darabiltzate, baina funtsean besteei ezartzeko batez ere. Ez herri, ez hizkuntza, ez pertsona... hori guztia irentsi beharra ikusten dut zalaparta horren guztiaren atzean, eta nik, egia esan, beste zerbait dut maiteago, elkarrizketan zehar azaltzen saiatu naizen bezala.¶

IÑAKI BEOBIDEREN KULTUR LANAREN KRONOLOGIA

Jarrai antzerki taldea

1957. Gerora Jarrai antzerki taldea izango zenaren lehen pausoak ematen hasi zen.

Nemesio Etxanizen *Irulearen negarra* eta Lizardiren *Ezkondu ezin zitekeen mutila* antzezlanen euskarazko lehen irakurketak Gipuzkoako Aldundi Nagusian.

1959. Jose Artolaren *Motza herrian* bakarriketa eta Jazinto Karaskedoren *Etxe aldaketa* antzezlanak Donostiako Marianisten ikastetxean.

Nor da erruduna Muñoz Secak idatzi eta Gotzon Egañak euskaratutako lanarekin Antzoki Zaharreko taula gainera igo zen.

1960. Aurreko antzerkia Gipuzkoako beste zenbait herritan antzeztu zuten.

1961. Martin Ugaldere *Ito edo ezkondu*-ren antzezpena Donostiako Antzoki Zaharrean.

1962. Benanzio Larrartek euskaratutako T. Williams-en *Kristalezko inuditxoak* antzezlanak Donostiako Antzoki Zaharrean. Baita Telesforo Monzonen *Menditarak* antzezlanak toki berean.

Ertzaina etxean, J. B. Priestley-rena, Julian Lekuonak euskaratua, Donostiako Antzoki Zaharrean lehen aldiz eman zuten. Antzerki horren 20 emanalditik gora antzeztu zituzten gero: Donostia, Bilbo, Iruñea, Eibar, Tolosa, Arrasate, Bergara, Deba, Azpeitia, Andoain, Etxarri, Añorga, Hernani, Lekeitio...

1963. Lukas Dorronsorok euskaratutako Jardiel Poncelaren *Udaberriko gau hartan lorik ez* antzezlanak lehen aldiz Donostiako San Telmo museoan.

Arresi latza, Joaquin Calvo Sotelok idatzi eta Lukas Dorronsorok euskaratua, Donostiako Antzoki Zaharrean eman zuten.

1964. Gabriel Aresti *Beste mundukoak eta zoro bat* antzezlanak lehen aldiz Donostiako Antzoki Zaharrean eta baita Bilbon ere.

Nor alkate, Piarres Larzabalek idatzia. Donostiako Principe Antzokian eman zuten.

1965. Beste zenbait ekintzen artean, Zuberoako Maulen egin ondoren, Iruriko Etxahunek sortutako *Txikito de cambo* pastoralara Donostiako Trinitate enparantzan eman zuten lehen aldiz.

Jarrai taldearen ekimenez *Zeruko Argia* aldizkarian *Gazte naiz* atala sortu eta bi urte luzez aritu ziren.

Andere etxea, Henrik Ibsen-ek idatzi eta Jose Agirrek euskaratutakoa, Donostiako Antzoki Zaharrea lehen aldiz antzeztu zuten, eta geroago herri askotan.

1966. Jarrai taldeak Euskaltzaindiari bideratutako eskaeraren ondoren Alfabetatzea eta Euskalduntzea izeneko ekimenari hasiera eman zitzaion, Rikardo Arregiren eraginez.

Urtebete luzez, Jarrai taldearen bultzadaz larunbat arratsaldero irratsaioak grabatu eta Segura, Arrate eta Loiola irratietara bidaltzen zituzten.

Liburugintza

1968. Bartzelonako Timus Mas argitaletxearen ideari jarraituz, «Margo ederdun entziklopedia» argitaratu zuen, On Manuel Lekuona euskararen bateragilea izanik.

1970-71. Jose Luis Alvarez «Txillardegi», Benito del Valle eta Iñaki Beobideren artean Irakur Saila sortu zuten. Besteak beste, honako liburuak:

Bizi garratza eta mendu zaharrak. Augustin Zubikarai.

Sustrai bila. Larresoro (Txillardegi).

Lurraren kondaira. Xalbador Garmendia.

Arrotza. Albert Camus (J. M. Agirrek euskaratua).

Azken iritziak. Bertrand Russell (Eiharalarrek euskaratua).

Marx eta erlijioa. Imanol Pagola.

Oihenarteren atsotitzak eta neurtitzak. Larresorok (Txillardeggi) prestatua.

Euskararen batasuna. *Azken araudiak*. Koldo Mitxelena.

1971. «Gauza harrigarriak» bilduma argitaratu zuen eta Valentziako Gaisa argitaletxearen bidez kaleratu.

Diskogintza

1970-80. Herri Gogoa izeneko diskoetxea sortu eta 200 disko eta kasetetik gora atera zituzten, besteak beste, Xabier Lete, Julian Lekuona, Urbeltz, Irigarai anaiak, Oskarbi edota Mikel Laboarenak.

Kantuen hitz guztien zentsura pasatzeko, Kataluniako EDIGSA diskoetxearen bidez egiten zuten, urte haietan kataluniarrek pasatu behar zuten zentsura errazagoa baitzen Euskal Herrian pasa zitekeena baino.

Telebistagintza

1979. *La Voz de España* orduko kazetak urriaren 6ko alean euskal telebistaren lehenengo ideiak eta asmoak kaleratu zituen. Ondoren, garai hartan Iñaki Beobidek Gipuzkoako Diputazioko Kulturaren inguruko jendea hartu, eta Imanol Olaizola buru zela, eta Euskaltzaindiko Juan San Martinen laguntzaz, Italiara joan ziren hango telebistak ezagutzera, Diputazioaren eta Euskaltzaindiaren izenean.

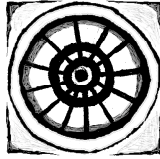
1981-82. Euskal Telebistaren sorreran parte hartu zuen, baita aurreko prestakuntza ikastaroetan ere.

2000. Localia Gipuzkoa telebistaren sorreran parte hartu zuen.

2002. Mendaro Telebistaren sorreran parte hartu zuen.

Egunen

gurpilean

literatura • 87

Misoginia zer den

- Misoginiak baditu hamaika aurpegi
- Imanol Lartzabalen heriotza
- «Literatura eta iraultza»

LAURA MINTEGI

soziolinguistika • 93

Hiztegi proposamena

- Zenbait astindu gogoari

JUAN INAZIO HARTSUAGA

telepolis • 100

Eskela *Egunkaria*-ren atarian

- Kazetaritza eta heriotza
- *Egin* eta *Egin* irratiak 6 urte
- Aurrera begira

PATXI GAZTELUMENDI

Misoginia zer den

Gogoratzen dut orain zenbait urte, Durangoko Azokako Aretoan, idazle batzuei galdetu zietela ea zergatik idazten duten eta, beste arrazoi batzuen artean, mahaian zeuden laurak erantzun zuten «maitatuak izateko». Entzule zen honek esan zien nabarmena zela laurak gizonezkoak zirela, emakume idazle bati behin ere ez baitzaio burutik pasatu horrelako erantzunik. Emakumeek baitakite eremu pribatutik publikora pasatzeko hautua egiten dutenean errazago bilduko dutela inguruko en errefusa, mesfidantza edo errezeloa maitasuna baino.

Ekainaren 30ean Arantxa Urretabizkaiari *Berria*-n (Tartea gehigarrian) egin zioten elkarrizketa batean berriz baieztatu nuen gutariko batzuek aspaldidanik dakiguna: idaztea, emakumeentzat, zeregin ia klandestino da, bizio pribatua, norberaren inguruan zalaparta handirik atera gabe burutu beharrekoa. Etxean jakin dakiten arren, ez jakitearena egiten dute («tratatzen naute idazle ez banintz bezala», zioen berak), ez dute haren idazkirik irakurtzen, ez dute kritikarik segitzen, ez dira liburuen aurkezpenetara joaten eta, etxeko dinamika gehiegi distortsionatzen ez duen neurrian, kontsentitu egiten da. Agian ez dago aurkako diskurtsorik, ez dago debeku espliziturik, baina «kristalezko sabaia» modu fisikoan nozitzen du emakume idazleak, eta argi du, une oro, mugak non dituen.

Lehen uste nuen antigoaleko kontuak zirela hauek guztiak, edo belaunaldi batzuen zerga historikoak. Gaur egun, idazle gazteagoekin mintzatu ondoren konturatu naiz hamar eta hamabost urte gutxiago dutenek ere sabaia bera «usaintzen» dutela beren buruen gainean.

Misoginiak baditu hamaika aurpegi

Misoginia sotila da, ikusezina, psikologikoagoa fisikoa baino, eta, kasu guztietan, ankerra. Misoginiak, gainera,

(borreroak bezala) baditu hamaika aurpegi. Aipatu elkarriketan Urretabizkaiak dio Lur taldearen inguruan hasi zenean,

nire harridurarako serio hartu ninduten beti... baina gero makina batek ez nau hala hartu. Badira nik baino 40 urte gutxiago duten idazleak nirekin paternalistak direnak.

Nola edo hala, emakume idazleari ikusarazi egiten zaio ez dela taldekidea, bera ez dela koadrila berekoa.

Urretabizkaiak berak aipatzen du nola erakutsi zioten AEBetan argitaratzekoa zen testua, non beraren belaunaldiaz hitz egiten zen. Sarasola, Saizarbitoria eta Lertxundi azaltzen ziren aipatu artikuluan. Eta puntu eta bereiz baten ondoren, ondorengoa: «Emakumeen artean bereizi behar da Arantxa Urretabizkaia...». Beraren galdera (eta nirea) hauxe zen: «kontxo, belaunaldi horretakoa naiz edo ez naiz? Eta belaunaldikoa banaiz, emakume izateak ez nau horretatik baztertzen, ezta?».

Galdera bera egin dezakete «tropeleko belaunaldia» deitua izen den barruan dauden emakume idazle gazteagoek. *Putz* aldizkariak (desagertu aurretik) belaunaldi horren irudi grafikoa eskaini zuenean, txirrindulari talde biluzia eta erakargarria agertu zuen, baina talde horretan ez zegoen joanesomarribarik. Ezin. Agian ez da kasualitate, Inma, ideia hau harrikoa egiten ari nintzen bitartean bururatu izana. Agian emakume batek idazle izatea erabakitzen duenean jakin behar du, aldez aurretik, arlo publikoan aritzeak baduela bere ordaina, eta beti izango dela adin txikikoa, edozein adinekin bada ere, edozein lan egiten badu ere. Izenaz deitua izango da, eta ez deituraz, umeei d e itzen zaien modu berean; heldugabea dela esango dio editorrak, liburuaren tituluaz zalantza duenean; bere lanari buruz idatzitako kritika ez du bilatuko gainontzeko idazleen lanari eskaintzen zaion atalaren barruan, baizik eta, beti ere, aparteko kapitulu batean, «bera bezalakoak» direnei buruz hitz egiten den kapituluan alegia, zeren emakume izate hutsak berdindu egiten baititu emakume-idazle guztiak, axola gabe zertaz, nola, non eta zenbat kaltetarekin idazten duten.

Klandestinoa da, oraindik orain, emakumeek idatzitako literatura, etxean klandestinoa, eta klandestinoa eremu publikoan. Eta ikusezina izatetik ikusia izatera pasatzen denean, halabeharrez bere burua bihurtu beharko du aditu akaso beraren espezialitatea ez den gai batez: emakumea eta literatura. Uneren batean konturatuko da ordurako ezezaguna zitzaion ikerketa-lan batean sakondu eta pentsatu beharko duela, beraren izate soilagatik, jaiotiko gaitza bailitzen. Berak erabaki edo erabaki gabe, askotan aurrekusi beharko du zer esan eta nolako erantzuna eman galdera luzatzen diotenean eta, denboraren poderioz, jakituna izango da gaiaz: «emakumea eta literatura», haatik, beraren espezialitatea XVII. mendeko koplén metrika baldin bada ere.

Enfin, patua. Denbora falta da, denbora luzea, egunen batean emakume batek «maitatua izateko» idazten duela erantzungo duen arte. Oraingoz konformatu beharko da hurbilenekoek ama, bikotekide, adiskide eta alaba gisa maita dezaten, gehiegi kontuan hartu gabe hori guztia izateaz gain IDAZLE ere badela, hizki larriekin.

Imanol Lartzabalen heriotza

Denbora laburrean euskalgintzak heriotza ezagutu du hurbiletik, modu mingarrian ezagutu ere. Andolin Eguzkitza, Manex Goienetxe, Agustin Zubikarai eta Imanol Lartzabal. Guztien biografiak aztertuz gero, herri honen gaitz errekurrenteak azalarazten dira, nahi gabe bada ere: hizkuntzaren ahultasunari eskainitako bizitzaren paradigma da Eguzkitzarena, herri batek zenbat hizkuntzalari sortu, eta hizkuntzari zenbat ahalegin eskaini behar izan zaion erakutsiz. Goienetxeren bizitza, ordea, herri honek beraren historia propioa idazteko sentitu duen beharriaren apologia dugu, gutaz mintza daitezen baino, gu mintza gaitezen gure buruaz. Zubikaraik, bestalde, sinbolizatu egiten du herri minorizatuek komunikabideak sortzeko eta beraren hizkuntzaz adierazteko izan dituzten animalia-ko oztopoak, bai debeku politikoengatik, bai eta

hizkuntzaren fragmentazioak sorturiko eragozpenengatik ere.

Lartzabalek, azkenik, adierazten digu estatuen inposaketa politikoak nolako lubakiak sortu dituen gure artean, une batean alde batean lerrokatuz, ondorengo unean lubakiaren beste aldean lekua bilatuz. Lau biografiak herri baten tragediaren adierazle argiak dira, eta zaila da imajinatzea nolako biografiak izango zituzten kanpotiko presio horiek pairatu behar izan ez bazituzten.

Deigarria suertatu zait Imanolen heriotza izan ondoren bi artikulutan irakurritakoa, lehen begiradan kontrajarririk baitira bi iritziak. Felipe Juaristik (*Beria*, ekainak 27) zioen Imanolengan gehien miresten zuena haren askatasuna zela, askatasun gogoa alegia:

Imanolek bere bizitza honetan nahi duena egin izan du edo, behintzat, nahi duena egiten saiatu da, eta ez da gutxi, gure gizarte hau den bezala izanda.

Joxemari Iturralde, aldiz (*Gara*, uztailak 17), alde-rantzizkoa zioen:

nahi gabe, berak hala nahi gabe gertatu zaizkio Imanol kantariari hainbeste gauza bere bizitza motzean. Nahi gabe hil baita hain gazte, hori segurua da; nahi gabe hil baita Euskal Herriko urrun, berak nahi gabe urrunarazi baitzuten hemengo zenbaitzuek eta horrela hiltzea, desertuan bezala eta halako herrimin handi eta saminez, benetan penagarria da.

Harrigarria da itxuraz kontrajarriak diren iritziak, ez direla aurkakoak. Klabea, agian, Juaristiren artikulua ematen du: «arrazoimenaz bainoago bihotzaz jokatzeko baitzuen, eta, jakina denez, inork ez daki zer ahal duen bihotz batek».

Bihotzaz jokatzeko gero erraza da leku batean bestean bezain sutsu egotea. Sentipenak nagusiki esperientzia pertsonaletan oinarritzen badira, subjektibotasun gehiegizkoak eta azterketa ezak eraman dezakete jopuntua erratzera. Honela, azterketarako irizpidea ez bada norberarengandik kanpo kokatzen, injustizia txikiak estal dezake injustizia handiagoa.

«Literatura eta iraultza»

Lerro hauek idazten ari naizen honetan iragarrita dago Txillardegiri udazkenean egin behar zaion omenaldia. Antolatzaileen planteamendua ausarta da: garai batean literaturgintzaren baitan izandako eztabaida berpiztu nahi dute eta berriz ere «literatura eta iraultzaz» aritu, garaiko testuak berreskuratu eta gaurkoaren argitan berriro ere eztabaidatu.

Bihotzaz jokatzear edo ez jokatzear ari bagara, hain zuzen ere Txillardegiri egokitzen zaio bihozkadaka jokatzearen soslaia. Bihotzak agindu du beraren erabaki askotan eta bihotzabaltasun horrek erakarri dizkio kritikak alde batetik eta bestetik, baita etxetik ere. Eta hori izaten da mingarriena: etxean jasotako egurra.

«Literatura eta iraultza» ez da inoiz gai bera, titulu bera jartzen bazaio ere. Literatura beti da bere garaia alaba, eta iraultzaren kontzeptua ere aldakorra da garai bakoitzeko talaiatik ikusita. Ziur naiz udazkenean ez ditugula erreproduzituko 1980ko hamarkadan izan genituen eztabaidak. Alde batetik, egun gehiago dakigu orain hogeitau urte baino; bestaldetik, euskal idazleok ondo ezagutzen dugu elkar eta denbora izan dugu ikusteko bakoitzaren ibilbidea (eta lerroa ez da beti zuzena izan). Orokorki mintza ezin daitekeen arren, diskurtso aurrerazalea zuten batzuek ez dute maila bereko praxia burutu. Eta, alderantziz, etikaren ordeztetik hutsa aldarrikatzen zuten zenbaitek, jarrera etikoa erakutsi dute urtetan zehar, koherenteagoa aurrekoekin konparatuz.

Esana dugu beste nonbait euskal literaturgintzan gure lizarra-garazi txikia bizi izan genuela politikariek berea sortu baino bi urte lehenago. Barealdia ezagutu genuen urtetan liskarretan aritu ondoren. Herri honen dinamika politiko zoroak, ordea, berriz bereiztu zituen jarrerak, zaila baita gaurkotetasunak eskatzen duen behalaketaren aurrean ez definitzea. Etengabe behartzen gaituzte argazkian kokatzen, eta mugimendua geldiezina denez, Iturralderen euliei bezala gertatzen zaigu: ez gara beti argazki berean agertzen.

Egunkaria-ren itxierak eta kanpotiko eraso neurri ga-beek batasun irudia sorrarazi dute berriz literaturgintzan, kolektiboa definitzeko modu erabatekoena etsaia identifikatzea baita. Baina denak ez gara berdinak, zorionez. Eta ondo dago gure artean zenbait termino, hitz eta kontzeptu definitzea. Eskaera bakarra egingo nuke, egiterik baneuka: edozein dela ere egiten den kritika, ez dadila izan «ad hominem», pertsona kritikatzuz beraren ideiei erantzuten ahalegindu ordez. Eta areago. Kritikak ez daitezela izan «ad mulierem», emakume izate hutsagatik. Hori ere ezagutu baitugu, misoginiaren hamabigarren aurpegian. ¶

Hiztegi proposamena

Au rreko alean, soziolinguistika egin ahal izateko oinarriko hiztegi mailan ditugun gabeziak konpondu beharraz jardun nuen. Kritikaz haratago proposamen bat luzatuko dut kritikagai, kritika hutsean geratzen naizelako kritika ez dakidan. Hona bada zenbait definizio:

Euskal Heritarra: Euskal Herrian jaio edo/eta bertan bizi dena. Erregistro zibil eta Erroldaren arabera erabakitzen den kontzeptua. Hizkuntza eta kultura mailako hautuekin zer ikusirik ez duen kontzeptua.

Euskalduna: euskaraz gutxieneko txukuntasunez jardun dezakeena. Erregistro Zibil eta Erroldarekin zer ikusirik ez duen kontzeptua.

Euskaltzalea: ahal duen guztietan euskaraz jarduteko hautua egiten duena: bere etxean, lagunartean, hedabideak hautatzerakoan, ezezagunei lehen hitza egiterakoan, e.a. Adiera honen arabera, euskalduna ez dena ezin da euskaltzale izan.

Euskararen aldekoa: euskalduna izan gabe euskararen aldeko jarrerak erakusten dituena. Euskararen aldeko festetan parte hartu, euskararen aldeko ekimenak diruz lagundu, seme-alabak euskal eruedetan eskolatu, e.a. Garrantzitsua da hiztegi mailan aurrekotik bereiztea —gaur egun ez bezala—, euskaltzaleen duintasuna zenbait kontraesanetatik babesteko.

Hurrengo kontzeptuak Euskal Herriko ikuspuntu soiletik erabiliko ditugu, bertako euskara eta gaztelania/frantsesa baino aintzat hartzen ez direlarik.

Elebiduna: gizarte elebiduneko bi hizkuntzak ezagutzen dituena gutxienez beste inoren hizkuntz eskubideak ez oztopatzeko adina. Kontzeptu hau hizkuntz eskubideen ikuspuntutik begiratzeari eta «bizikidetzarako oztopo» kontzeptua nabarmentzeari garrantzi handiko deritzot.

Elebakarra: gizarte elebiduneko hizkuntza bakarra ezagutu eta beste hizkuntzako hitzunen hizkuntz eskubideen oztopagarri bihurtzen dena.

Nire ustez sei definizio hauek erabiltzeak zenbait onura ekar diezaguke:

a) Onura nagusia, euskara zabaltzeko oinarrizko eta ardatzeko pertsonaia berria duguna behingoz izendatzea: *euskaltzalea*. Alegia, euskararen iraunbidean ezinbesteko euskaldun elebakarraren tokia eta funtzioa hartu duen hautuzko euskaldun elebidunari izena ematea, eta hori egin ez duten beste zenbaitengandik bereiztea. Definiziook ontzat emanaz gero, oso garbi ulertzen da zer esan nahi dugun adibidez zera esaten dugunean, «hezkuntza sistema euskalduntzen adina euskaltzaletzen saiatu behar dela».

b) *Euskalduna* hitzak *euskaltzalea* hitzaren aldean duen ahultasuna eta herrentasuna agerian uzten da. Gaur egun «euskaldunak» zenbatzen ditugunean gero eta gehiago ari gara bertan aintzat hartzen euskara guk latina ikasi genuen moduan ikasi duten hainbat eta hainbat erdaltzale. Horiek ere hor daude eta bere funtzioa betetzen dute, baina ezin dira batu sagarrak eta udareak. Hizkuntz politikaren helburuak definitzeko garaian esate baterako oinarri-oinarrizkoa da kontzeptu hauek bereizi eta bereizketa hori aintzat hartuz egitea helburuen inguruko eztabaida.

c) Hizkuntz eskubideen kontzeptua elebidun eta elebakar kontzeptuen definizioetan sartu. Honek garantzi handia eduki dezake «tolerantzia» eta «bizikidetzarako oztopo» ideien inguruan euskalgintzaren ikuspegitik mintzabide berriak lantzen hasteko.

Hortxe geratzen da proposamena eztabaidagai. Ez dakit izenen egokitasunaz adostasunik egongo ote den. Baina kontzeptuoi izena emateko beharra ez dut uste zailantzan jarriko denik.

Zenbait astindu gogoari

Gogoak astintzeko asmotan idatzitako zenbait eztabaidagai aipatuko ditut. Noren gogoia ordea? Batzuetan ira-

kurlearena eta gehienetan gaiaren inguruan erabakimena duenarena. Gai zaharrei ohiko ildoz kanpo bide berrietatik hurbiltzeko saioa izan nahi du.

a) *Arazoarena*. Euskara ongi kudeatu beharreko arazo bat da. Hori ez da nire gogoeta. Hori EAeko agintaritzaren tesia da. Tesi horren arabera hartzen dira hartzen diren erabakiak eta erabakitzen dira erabakitzen diren politikak. Tesi hori dago, inoiz ozenki esaten ez bada ere, EAEn egiten den hizkuntz politikaren oinarrian. Baina nola definitu bestelako hitzez egoera? Hona modu bat: euskara ez da arazoa. Euskaldunak ez gara arazoa. Erdaldun elebakarrak dira arazoa. Erdaldun elebakarrak ongi kudeatu beharreko arazo bat dira. Bizikidetzarako oztopo dira. Elebakartasuna, lehenbailehen desagerrarazi behar dugun arazo sozial bat da.

b) *Konbergentziarena*. Hizkuntz politika egiterakoan errealitate soziolinguistikoa aintzat hartu behar da. Osakidetzeta, Ertzaintza, Administrazioa euskalduntzeko garaian errealitate soziolinguistikoa aintzat hartu behar da. Erabat ados. Baina zer da errealitate soziolinguistikoa aintzat hartzea? Errealitate soziolinguistikoa aintzat hartzeko modu bakarra al dago? Esaera horren bitartez adierazi ohi dena zera da: eskualde batean zenbat eta euskaldun gehiago izan, orduan eta zerbitzu gehiago eman behar dira euskaraz, orduan eta euskaldunago izan behar da Administrazioa. Eta ondorioz alderantzizkoa ere bai, esan esaten ez bada ere: eskualde bat zenbat eta erdaldunago izan, orduan eta zerbitzu gutxiago euskaraz, orduan eta erdaldunago Administrazioa. Hau al da errealitate soziolinguistikoa ulertzeko era bakarra?

Adiera honen razionaltasunak lehen soan eztabaidaezina ematen badu ere aski da apur bat aztertzea zalantzan jartzen hasteko. Razionala da, bai, Administrazioaren beharren eta baliabide kudeaketaren ikuspuntutik. Baina hiritarren ikuspuntutik? Eta hizkuntz eskubideen ikuspuntutik?

Espainiako Erresuma Europako Batasunean sartu zenean, zer esan zuten Bruselako teknikariek Extremadura bisitatu zutenean: hemen auto gutxi dago eta ez dugu au-

tobideak egiten dirurik alferrik xahutuko, ala, hemen auto gutxi dago eskualde pobrea delako, beraz autobideak egingo ditugu eta eskualdea aberastean beteko dira autoz? Bigarrena, noski. Europak konbergentzia politikak hobesten ditu eta diru kopuru izugarriak luzatzen ditu helburu hori iristearren. Hortaz zilegi izango zaigu gutxienez galdera egitea: zergatik ez dira konbergentzia politikak egiten euskarari dagokionez? Ze xuhurkeria da euskaldunak %10 diren lekuetan funtzionario euskaldunak %10 baino ez izatea? Herri edo eskualde horretan ze euskaldun auzartuko da euskaraz egiten udaltzain bati edo funtzionario bati ia denak erdaldunak izango direla arrazoi osoz uste badu?

Extremaduran lau auto ibiltzeko autopistak egiten dirua eskuzabal inbertitu bada zergatik ez da helburu bezala planteatzen administrazio osoa osoki euskalduntzea konbergentziazko ikuspuntu batetik? Agian behar adina gogorik ez dagoelako, baina arren, ez dakigula esan zionala ez denik.

c) *Errespetuarena*. Luzaz aditu dugu errespetuz erdaraz jardun beharrarena. Izan ere oraindik ere bada tarteka honelakorik esaten duenik, eta seguru asko askoz gehiago izango lirateke hainbeste ez balira men egiten dieten euskaldunak. Euskararena ez den beste zein arlotan entzun daiteke besteak errespetatzen ez dituenarentzat errespetu eskea? Erdaldun elebakarrek ez gaituzte errespetatzen. Zor al diegu errespeturik?

d) *Estatusarena*. Diskurto ofizialetan halako egungotze ahalegina nabaria bada ere, aski da hazka apur bat egitea azpian dirauen betiko mitologia zaharkitua antzemateko. Gizarte irekia gara, multihau eta multibestea, baina euskararen inguruan diskurtsoa prestatzeko garaian arbaso ez oroitzen gara hizketan hasi orduko. Noren arbaso ez, o rdea? Euskara guztiona egiteko, oraindik etnizitatean sobera oinarriturik ditugu diskurtsoak eta eskema mentalak. Eta bide horrek badakigu nora garamatzan: %25 izatera. Bizi irauteko atalasetik zein aldetan ote dago kopuru hori?

Etnizitateak huts egiten duenean zer geratzen zaio hizkuntzari motibagarri? Gauza bat baino ez: estatusa.

Oinarrizko baieztapen hau erabat bazterrean ahazturik utzita dago azken urteotako hizkuntz politikan. Eta ez da harritzekoa gero hizkuntz politikak halako porrot uzaldiak eskaintzea. %70 euskalduna den nire herriko alkatetabertzaleak hitzik ere ez daki euskaraz. Larunbat arratsaldean ETB2k film kitzikagarria erdaraz ematen duen bitartean ETB1ek euskaraz Leganés-Getafe 2. mailako futbolala ematen du. %80 euskalduna den herri bateko festetan, ETBkoek jendeari euskaraz esandako guztia erdaraz errepikarazten diote. Ertzaintzari euskaraz eginez gero kalabozozan amai dezakezu. Agintari abertzaleek edozein ekitaldi publikotan euskaraz hitz egiten badute gero berehala itzultzen dizue esandakoa. Ni, Rashid, Rif-eko etorkina, ni Lucía bilbotarra, ni Aitor A, B edo D ereduko ikasle eta guraso erdaldunen semea, zergatik ahaleginduko naiz euskara ikasten, euskara trebatzen, lagunartean euskaraz egiten? Ez al dut ba nahiko lan lehenagotik ere txorakeria horietan denbora alferrik galtzen ibiltzeko? Bertako arbasoen ondorengo horiek hain gutxi estimatzen duten hizkuntza hori ze gustoz ikasi edo hobetsi behar dute Rashidek, Lucíak eta Aitorrek?

Euskararen estatusari erreparatuko ez dion edozein hizkuntz politikak porrot egingo du. Hau honela da eta ez du bueltarik gainera.

Euskararen estatusa landu behar du hizkuntz politikak. Eta estatusak bi zutoin ditu: beharra (hiztunen atxikimendua eta derrigortzeko gaitasunaren araberakoa) eta prestigioa (batik bat hedabideek eta erabilpen sinbolikoek ematen dutena).

Estatusa zaintzeko gaitasun exekutiboak izango dituen organo baten sorrera eragitea lehentasunezko premia da.

e) *Gradualtasuna*. Hizkuntz politika guztietan hitzetik hortzera dabilen kontzeptua hau ere. Hau ere arrazoizkoa eta edonork ulertu eta onesteko modukoa... Baina aldi berean hizkuntzaren estatusan eragina duena, azken honi sekula erreparatzen ez bazaio ere. Lege eta dekretuetan txitean-pitean ageri zaizkigun «arian-arian» horiek, bate-tik praktikan «egonean-egonean» bihurtu ohi dira, «lanean

ari da» eta «lanean dago» bereizten ez dituztenen antzera. Eta honela gertatzen ez denean ere, tartean dabilzanean borondateari zor zaio emaitza, legeak ez baitu «arian-arian» hori mugatzen. Mugatu gabeko eta helburu zehatzak finkatu gabeko gradualtasunak hizkuntzaren estatusaren aurkako eraso kaltegarriak dira eta erabat bazterturik geratu beharko lirateke gure lege-hiztegitik.

f) *Belaunaldiena*. Sarritan entzun dugu Euskal Herria berriro osoki euskalduntzeko belaunaldi bat baino gehiago beharko denarena. Galera ez dela noski belaunaldi bakarrean gertatu eta berreskuraldia ere belaunaldi batez haratago luzatuko dela. Galera eta berreskuratzearen arteko paralelismo honek ez du inolako oinarri zientifikorik baina sozialki ongi ikusia dago. Dena den okerrena zera da, tesi hori plazaratzeak berarekin ekarri ohi duen zehaztugabetasuna: eta zenbat iraun behar ote du berreskuraldiak? Galaldia 2.500 urtez luzatu da gutxi gorabehera. Beste horrenbeste beharko ote ditugu leheneratzeko? Bi belaunaldi, hiru, lau? Ah, horretaz hitz erdirik ez. «Zenbait belaunaldiren» kontu hori gure hizkuntz politikaren lo belarra ez ote den nago.

Ni ados nago diagnostikoarekin, baina ez gero hori aitzakiatzat hartuta nagusitzen diren zenbait usterekin. Esate baterako, zenbait belaunaldiko lana baldin badugu, horrek ez du esan nahi gure belaunaldi honetan ahal den guztia egin behar ez denik, baina tamalez hori da nagusitu den interpretazioa. Eta hor harri handi batekin estropuzko egitera goazi: zenbateraino baldintza dezakegu hurrengo belaunaldiak egingo duena?

Une batez gogoeta egiten badugu gure belaunaldia zenbat urrundu den aurreko belaunaldietako gogo, uste, sineste eta jardunetatik, berehala ohartuko gara argudioaren ahultasunaz. Nork esaten digu guri hurrengo belaunaldia euskaraz gu adina kezkatuko dela? Eta haren ondorengoa? Hurrengo belaunaldien bizkarrak zamatzea ez da ez zilegi ez eta errealista ere. Gure belaunaldiak egin behar du ahalegina, eta ia buruturik utzi, zeren hurrengo belaunaldiek auskalo ze kezka eta bizipoz izango dituzten 50 edo 100 urte barru. Eta gainera, hurrengo belaunaldia

lan honetan sartzeko bide bakarra horixe bera da: ahaleginean hustea. Bestela, euskararen geroa hurrengo belaunaldiaren esku uzten badugu, horixe da hurrengo belaunaldiak ikasiko duena: hurrengo belaunaldiaren esku utzi behar dela.¶

Eskela Egunkaria-ren atarian

Irudi bitxia aurkitu dut ene begien aurrean. Bilbon, erdi-gunean gurutzatu dut *Euskaldunon Egunkaria*-ren azken bulegoa, Egia jeneralaren kalean. Eskela bat ikusi dut atean. Gogorra egin zait *berria.info* guneko edizio jarraituan bezperan irakurriko albistearekin topo egitea, eskela *Euskaldunon Egunkaria*-ko atarian. Iñaki Uriarte joan zaigu, azken urteotan prentsa euskaraz egin duenetarik bat. *Egunkaria*-ko langilea. Otsailaren 20 madarikatu hartan erietxean zen, oso larri. Ez zion asko lagunduko Del Olmoren *garzonadak*. Iraun du, ahal izan duen beste. Ez da geldirik egon, ikusi dugu. Baina heriotza bezain gogorra egin zait lantokia zuen tokian eskela ikustea. Eskelaren gainean eskela. Egurrez itxita jarraitzen du *Egunkaria*-ren bulegoak, zer pentsatua ematen du.

Kazetaritza heriotzarekin lotu beharrean gaude, hala-beharrez. Gertu baitaukagu oraindik Augustin Zubikarai-
ren heriotza ere. Beste kazetari handi bat. Historikoa. Eta itauntzeko geratu zaizkigu oraindiño hamaika galdera. Zertan zen *Eguna*? Zelan egin zuten? Gerran zelan idazten zuten, ze tramankulurekin? Estilo liburu gabeko garaiak, hizkuntz batasunik ere ez, kazetaritza fakultatea zer den ideiarik ez... eta *Eguna* kaleratzen zuten. Egunerero. Idazteko historia da hori, idazteke dagoena. Gure kazetaritzaren historia egiteko dago, egiteko daukagu. Hurbilekoa zai-
gun arren, gero eta urrutiago dagoela ematen du. Erredaktorea falta dugu orain, bere lan guztiak itxita joan delako.

Kazetaritza eta heriotza

Hori binomioa. Eta ez zaizkigu lagunak bakarrik joan, egunkariak ere hiltzen ahal direlako. Judizialki edo ekonomikoki. Hori gertatu bide zaio *El Periodico de Alava*

egunkariari. Eta agur esan digu, egun batetik bestera. Bezeran jakin zuten kazetari eta langileek azken eguna zutela. Eta hala ere, duintasuna zer den, egunkari bat gehiago egin zuten, agur esateko sikiera. Eta negoziatzera, despidoa negoziatzera igaroko ziren. Arrazoiak bilatzera. Edo lanaren bila. Batzuek PPko agintariak jotzen dituzte errudun, besteek PNVko kudeatzaileak. Kontua da, une hobean zegoenean bukatu zela Arabako egunkari hori. Agur esan zion irakurlegoari. Orain berriz entzuten da *Diario de Noticias* —berez Nafarroako proiektua zena— helduko dela Arabara. Entzuten da, esaten dute, zurrumurrua da... ez baitakigu ongi zein den jeltzaleen proiektu komunikatiboa.

Dakiguna da, komunikabide publikoak gestionatzen badituzte ere, pribatuetan nahiko ezjakinak direla, eta ez daukatela arrakastatsua den komunikabiderik Euskal Herrian. Publikoak, diru publikoarekin errazago ematen dute.

Asteon ere itxi zuten. Baina ez digute azalpen askorik eman. Zer dela eta? Laguntza ofizialak berandu heltzen zirela eta uste baino gutxiago batuko zutela... denetarik entzun dugu. Baina ez digute askorik argitu proiektuaren kudeatzaileek. Ez iritzi publikoari, baina ezta herri elkarte eta herri mailako komunikazio proiektuei ere. Eta hori hankasartze larria da gero! Topagunea osatzen duten herri komunikabide eta euskara elkarteek ez dute informazio zipitzik jaso *Asteon* proiektuaren inguruan, eta hori ez da bidezkoa. Euskarazko argitalpenen mundutxoak aurrerapauso sendoak eman ditu azkenaldi honetan, asteroko argitalpen masiboa ere urrats garrantzitsua izan zitekeen zentzu horretan, baina badirudi ez zela bidezkoa. Edo ez dutela bideragarri egin. Aurreko batean tematika kritikatu genuen, orain kudeaketa ere eskasa izan dela esan beharrean gaude. Eta hori, uneotan, larria da. Euskal esparru komunikatiboak, ezer behar badu, apustu sendoak eta iraunkorrak behar ditu. Epe luzerako estrategikoak izango diren komunikabideak. Handi ala txiki, baina sendo. Esparru lokalean, eskualdekoan edo nazio mailakoan. Baina sendo. Ondo sustraituak, kudeaketa garrantzitsuekin, jendea-

rengana hurbiltzeko gaitasunarekin, informazioa helburu, tresna modernoekin eta ahalik eta osagai onenekin. Horregatik, *Asteon* bezalako astekariak huts egitea ez da serioa. Baina ez dugu gauza askorik entzun eta irakurri aspaldion. Kritikarako gure gaitasuna mugatua da antza. Al-bokoak zer pentsatuko ote duen beldur ala?

Egin eta Egin irratiak 6 urte

6 urte inprimatu barik. 6 urte aditzen ez dugula. Eta sei urte zergatik jakin barik. Bada ordua. Azalpenik gabeko zigorra dirudi honek ere. Injustiziaren lotsa. Luze doaz denborak, irrati bat eta egunkari bat itxi eta azalpenik eman behar ez honek beldurra ematen du. Efemerideak borobilak direnean baino mugitzen ez garenez, badirudi azkenean justizia izango dela justuena. Epaiketa bat aldarikatzea izango da gure desira guztia. Eta 18/98 horren teilatuepean denak balio du disidentziaren kontra. Izan gizaki, antolakunde, komunikabide edo dena delako. 6 urte igaro dira, eta zain gaude oraindik. Bitartean, susmopean bestelako komunikazio proiektu batzuk sortu dira ezker independentistaren inguruan; *Gara* egunkaria hegoaldean, *Le Journal Ipar Euskal Herrian*, bi errotatiba, astekariak... denetarik. Ezpata ganean, baina azpitik jendea buru-belarri lanean. Ikus-entzunezkoetan Egin irratiak suposatu zuen apustuaren tamainakorik baina ez da sumatzen oraindik, eta irrati frekuentzien panorama gero eta espainolago batean murgiltzen ari garen arren, ez dirudi Lakuatik ezer eskaintzeko prest daudenik. Ezker independentistari bada-gokio esparru bat frekuentzien banaketan, baina entzungorrena egiten dute Ibarretxeren aholkulari eta kargu teknikoek. 6 urte ez dira alferrik igaro hala ere.

Aurrera begira

Horregatik, euskal esparru komunikatiboa sendo eraikitzea dagokigu. Elkar ulertuz, elkar eraginez, elkar konpon-

duz. Langile, enpresaburu, idazle, editore, kazetari, banatzaile, publiko, entzulego, aktibista, militante, sindikalista, artista, sortzaile... daukaguna zaintzen baino proiektuak sendotzen eman behar ditugu aurrerantzekoak. Hazten barik, trinkotzen. Nork gehiago barik, zeinek hobeto eta iraunkomago izan beharko du apustua. Eta ondokoari beha. Euskal Herria ardatz hartuko duen esparru komunikatiboa. Euskal Herritik sortutako komunikabideak, ekimen editorialak, komunikazio egitasmoak bildu eta lotu, harremanetan jarriko dituen esparru komunikatiboa.

Eta bide horretan tresna oro baliagarri izango da. Digitalizazio prozesuak aztertu, medio berriei arreta jarri, hartzaileen parte-hartzea areagotu, hizkuntza aberastu, jariora hedatu, antenak paratu... denetarik beharko dugu mende berri honetako erronkei aurre egin ahal izateko. Daukaguna garrantzitsua da, baina esparrua sendotzeak izan behar du apustua. Herri mailan, adibidez, desfase handia, itzela dago eskualde batzuetatik besteetara. Eta hitzun kopurua ez da zioa. Beste batzuk dira. Hamaika Euskal Herri ezberdin bizi ditugu. Irratien alorrean, ez dago estrategia komunik. Saiakerak bai, saiakerak ugari, baina proiektu iraunkor eta estrategikorik batere ez. Isolatuarik daude ekimenak oro.

Egiteke osatzeke adosteke daukagu proiektu asko. Bidea hori bera da, bidea. Egitea alegia.¶

JAKiN

Tolosa hiribidea, 103-1.C
20018 DONOSTIA
Tel. 943.21.80.92
Fax. 943.21.82.07
jakin@jakingunea.com